

Teaching of Great Seljuk history subjects in secondary school history textbooks of Azerbaijan, Iran, Turkmenistan, Iraq, and Turkey

Burak KURT

Gazi University, Institute of Education Sciences, E-mail: burakkurtakademik@gmail.com

Refik TURAN

Gazi University, Faculty of Gazi Education, E-mail: beyturan@gmail.com

Article Info

Article Type	Research & Theoretical
Received	16.04.2021
Accepted	06.08.2021
DOI	https://doi.org/10.17497/tuhed.917299
Cite	Kurt, B. & Turan, R. (2021). Teaching of Great Seljuk history subjects in secondary school history textbooks of Azerbaijan, Iran, Turkmenistan, Iraq, and Turkey. <i>Turkish History Education Journal</i> , 10(2), 1-20. https://doi.org/10.17497/tuhed.917299
Ethics Declaration	This study, which is examined through textbooks, does not require an ethics committee statement.
Acknowledge	This study was produced from master's thesis titled: "Teaching of Seljuk History and Civilization Subjects in History Textbooks from the Second Constitutional Period to the Present (1910-2020)".

Teaching of Great Seljuk history subjects in secondary school history textbooks of Azerbaijan, Iran, Turkmenistan, Iraq, and Turkey

Burak KURT

Gazi University, Institute of Education Sciences, E-mail: burakkurtakademik@gmail.com

Refik TURAN

Gazi University, Faculty of Gazi Education, E-mail: beyturan@gmail.com

Abstract

Due to the understanding of national history, states give priority to their national history in history textbooks. However, nations with a common past, interconnected and regionally close have historically similar aspects and common pasts. Another factor that facilitates this phenomenon is the great states in history that dominated large geographies. In this sense, the Great Seljuk State has the feature of being a state that is mentioned both in Turkish history and in the geography where it was founded and under its rule. In this study, it is aimed to analyze the Seljuk history subjects in the history and social studies textbooks recently taught in Iran, Azerbaijan, Turkmenistan, Iraq, and Turkey secondary schools located in the Seljuk geography. In the research the descriptive screening method, which is widely used in the social sciences, was used. The historical subjects of the Great Seljuk State were divided into periods and a comparison was made between the textbooks. On the history of the Great Seljuks in the textbooks, it has been focused on which subjects are mentioned and how the subjects are depicted with an image. Are questions that reinforce historical subjects and measure students' success included in the textbooks? Are there reading passages and visuals, where the student can better understand historical subjects, etc. The answers to the questions were sought. The results obtained in the study are tabulated. As a result of the study, there are differences in the information outside of some basic topics such as the Battle of Manzikert, the topics focused on, and the educational layout of textbooks.

Keywords: history education, textbooks, Great Seljuk State, secondary school, image

Introduction

States have some basic tasks in many areas of life, especially in education. One of these tasks is to ensure that the information obtained until today is transferred to the new generations objectively and to enable the individual to get to know the universe, nature, himself, and other people with the help of the learned information (Mozakoğlu, 2020: 122). Educational institutions are at the forefront of this process. In today's world, educational

institutions, though different according to the branches of science, provide education through comprehensive textbooks and supplementary materials that students can have in their hands. In history science and education, this is the most preferred method as in other social fields. The aim of this education offered to students is to raise good citizens who recognize and adopt their history, values, and society (Demircioğlu, 2008: 75).

While the main goals of history education are in this way, the situation in the understanding of national history reflected in history education is partially different. The understanding of national history is not positive and possessive of the history of all humanity. The reason for this is that the states we belong to in history represent us, and the states that are not members are shown as the others. In the same way, in the understanding of national history built in the establishment and development of modern states, while the "nation" represents us, those who remain outside are defined as the others (Şimşek, 2018: p. iii). Therefore, those who are shown as the others have always been despised. Some international institutions and organizations such as UNESCO have made efforts to destroy the perception of the others and to provide the teaching of historical subjects with a peaceful understanding. For example, the Cooperation Intellectuelle Commission, seen as a pioneer of UNESCO, recommended that elements that would cause nations to harbor hatred and revenge on each other be removed from history textbooks and stated the considerations that should be taken into consideration with regard to 6 points. These points include the following:

- Just writing about real events,
- A state is accepted by all not making a final judgment about its guilt and innocence other than the principles of law,
- Not to use words that will directly or indirectly instill feelings of hatred, grudge, and revenge against a foreign nation,
- To tell all the facts about wars, to make statements about the harmful qualification of war and its catastrophic consequences, to instill the idea that the peace brought by war cannot be a lasting peace,
- To talk about organizations that try to resolve relations between nations through peace,
- Not to reduce social, moral, and military virtues to a single nation (Ata and Safran, 1996: 1-2).

In Turkey, there are important studies on the teaching of historical subjects in the history textbooks of Turkey and foreign states to contribute to a peaceful understanding of history and to reveal the Turkish image in the world. One of them, the work entitled "Turkish image in the world", edited by Ahmet Şimşek, reveals the Turkish image in the history textbooks of thirty-eight states. On the Great Seljuks, which has a significant place in Turkish history, a comparative study has not been made yet on how the Seljuk history teaching was in secondary school level textbooks by directly accessing the textbooks of many states. In the history textbook reviews of a single state, Seljuk history has taken its place in some studies to the extent that it is associated with both image and teaching in textbooks. It would be useful to give brief information on these studies.

In a part of the study titled "Turkish Image in Azerbaijan High School History Textbooks" by Refik Turan, the subjects of the history of the Great Seljuks were examined in Azerbaijan textbooks. One of the studies on Iranian history textbooks is the article titled "Turkish Image

in High School History Textbooks of the Islamic Republic of Iran” by Hülya Çelik and Muhammed Bilal Çelik. In this article, information about the Great Seljuk image from Iranian textbooks has been given very briefly. Again, one of the very comprehensive studies on Iranian history textbooks is the master's thesis entitled “The Turks and the Turkish image in Islamic Republic of Iran primary and secondary school textbooks” by Mehmet Batan. In this master's thesis, Batan tried to identify the Turkish image in Iranian textbooks. The study is quite comprehensive and includes the image of the Turkish states established in Iran, including the Seljuks, as well as the Ottomans and Turkey. In Turkey history textbooks, it is the article titled “Examination of the Seljuk History Teaching within the Framework of the History Curriculum, History Course book and the Opinions of the Secondary Education History Teachers” by Mehmet Suat Bal on the Seljuks. This article has formed the main part of a comprehensive study on Seljuk history teaching at secondary, high school and university level in Turkey.

Another study on this subject is the study titled “The Seljuks in the view of Israeli history textbooks (1948-2014): their rule in the Palestine and Jerusalem and their role in the launching of the Crusades and the Jihad movement” by Selim Tezcan, Mehmet Sadık Gür and Alper Sarıbaşı. In this study, the writers examined the activities of the Great Seljuks and its remnant states in the Near East, their struggles with the Crusaders and Fatimids in textbooks from the foundation of Israel to 2014. Since the textbooks of a very long period were examined in the study, it is important in terms of revealing how the Seljuks took place in the textbooks periodically. These studies have been crucial steps in Seljuk history teaching and have influenced the studies conducted after them.

When considered in general, teaching the subjects of Great Seljuk history is quite significant. Because when we look at Turkish and world history without any age discrimination, it is seen that one of the states that dominate large geographies is the Great Seljuk State. When we look at the geography of dominance of the Seljuks, it is seen that it extends from Central Asia in the east to the Aegean and Mediterranean coasts in the west, to the Aral Sea and the Caspian Sea, the Caucasus, and the Black Sea in the north, and to the Arabian Sea, including the Arabian Peninsula, in the south (Köymen, 2004: 1). Today, there are approximately twenty-odd states and autonomous regions in this geography. Therefore, some of these states allocate a part of their secondary school history and social studies textbooks to the Seljuks. In this study, it was tried to explain how the teaching of great Seljuk history subjects in secondary school-level schools in Azerbaijan, Iran, Turkmenistan, Iraq, and Turkey, which are located in the Seljuk geography today and how they convey the subjects with an image.

Method

Research Method

In this study, "descriptive scanning method" which is one of the qualitative research methods widely used in history education research, was used. "Qualitative research" is a type of research that focuses on observing perceptions and situations as they are in the natural environment but approaches social reality and problem in an interpretive and natural way and uses more than one technique" (Balci, 2018: 304). These techniques consist of various methods such as document analysis, observation, interview etc. The descriptive scanning

method " allows us to carefully and fully identify the data at hand. It also allows us to decipher the various aspects of the phenomenon and the relationships between them in detail, showing them as they are (Büyüköztürk, Kılıç Çakmak, Akgün, Karadeniz and Demirel, 2019: s. 24).

Scope and Sample

The scope of the study consists of history and social studies textbooks taught in secondary schools in recent history (2013 and later) in Iran, Azerbaijan, Turkey, Turkmenistan, and Iraq, which are currently located in the great Seljuk geography. The sample group of the study is secondary school history and social studies textbooks, which include topics of great Seljuk history.

Textbooks reviewed are as follows:

- Turkey: Cengiz Yıldırım, Fatih Kaplan, Hayriye Kuru and Mukaddes Yılmaz, Sosyal Bilgiler 6, Ministry of National Education, Ankara, 2019.
- Azerbaijan: Yakub Mamudlu, Leyla Hüseynova, Babek Xubyarov, Sabir Ağayev, Sebil Behremova and Hacer Alişova, Umumi Tarix 7, Ministry of Education of the Republic of Azerbaijan, Baku, 2018.
- Turkmenistan: Asker Ekayev, Turkmenistan's Taryhy 8, Turkmenistan State Publications, Ashgabat, 2016.
- Iraq: Taha Tefvik Isra, History of Arab Islam, Republic of Iraq Ministry of Education General Directorate of Curriculum, Baghdad, 2017.
- Iran: Mesut Javadian, Abdulresul Khairandish, Muhammad Ali Alavi Kia, Javad Abbasi, Toobi Fazeli, Fehime Farahman and Hasmetullah Salimi, Iran and World History 1, Iran Textbook Publishing, Tehran, 2013.

This study, which is carried out on textbooks, does not require ethics committee approval.

Data Collection and Analysis

The data of the study were obtained from the history and social studies textbooks of secondary schools in Turkey, Iran, Turkmenistan, Azerbaijan, and Iraq. Turkmenistan and Iran history textbooks were accessed through individuals who completed their education in Turkmenistan and Iran. Azerbaijan, Iraq, and Turkey textbooks were accessed individually. The Turkish translation of Iraq and Iran textbooks was done by Author 1. The document analysis method was used to analyze the data in the textbooks. Document analysis is a systematic method used to examine and interpret printed and electronic resources and documents. As with other methods used in qualitative research, constructing meaning, and understanding on topics in document analysis requires meticulous examination and interpretation of data. (Kiral, 2020: 174).

In the content analysis of the textbooks, it has been tried to find answers to questions such as which topics on the history of the Great Seljuks are included, how important historical developments are conveyed, what the mentioned issues are and under which headings the topics are covered. Are there end of topic or end of unit evaluation questions for reinforcement of the topics and for students' understanding of the subject and measuring success in terms of measurement and evaluation? Are there any other reading passages that will help students to understand the subject on the personalities or developments of the

period? Are visuals included in parallel with the topics? etc. The answers to the questions were tried to be found. The findings are given under separate headings for each country. Competent academic resources in the field have been used to express the correct information that leads to misinformation or a change in meaning. The comparison of the textbooks is included in the conclusion part in order not to deteriorate the fluency in the text. In addition, the images tried to be given, especially the religious and national images in the textbooks, were tried to be determined in line with the main idea of the subjects. According to Berger, while it was made with the aim of visualizing the imagined elements that did not exist at the beginning, it later came to a situation that depicts how Y sees X. The reason for this situation arises from the development of the consciousness of individuality with the increasing historical consciousness (Berger, 2020: 10).

Findings

Seljuks in Azerbaijan Secondary School Textbooks

Azerbaijan is among the states of the Caucasus Region, which forms a part of the Great Seljuk geography. The conquest of the Azerbaijan geography by the Seljuks is among the developments in the periods of Tughril Beg and Sultan Alp Arslan. Considering the education system of the Azerbaijan Republic today, it includes primary school 1st, 2nd, 3rd and 4th grades, secondary school 5th, 6th, 7th and 8th grades and high school 9th, 10th, and 11th grades. Compulsory education includes primary, secondary, and high school years. (Savaş, 2009: 274). Considering the textbooks of the secondary school of the Republic of Azerbaijan, it is seen that the Seljuk historical subjects are included in the book "Umumi Tarix 7" taught in the 7th grade. Some of the historical topics in the textbook are the medieval history subjects of Asian geography under the main heading "Feudalism started from the east", the other part is the medieval European history subjects under the main heading "Feudalism in Europe". Great Seljuk historical issues are discussed under the title of "Seljuk Empire" in the section "Feudalism started from the east".

When starting the history of the Great Seljuk State, firstly, information is given on the origin of the Seljuks. The origin of the rulers of the state is based on the state of Oghuz Yabgu, and the Seljuks are seen as the continuation of the state of Oghuz Yabgu. This subject also includes the following statements. "In a certain sense, this state should be seen as the continuation of the Oghuz Yabgu State. Because the fathers of those who founded the state lived in the Oghuz Yabgu State and learned the rules of state administration here" (Mahmudlu, Hüseyinova, Xubyarov, Ağayev, Behremova and Alişova, 2018: 48). Concerning the establishment process of the Seljuk State, it was first stated that Seljuk Beg was the army commander in the Oghuz Yabgu State and came to the city of Cent due to the disagreement with the ruler of this state. In the textbook, the developments from Cent to Khorasan migration are not discussed. The following point has been stated on the process of statehood of the Seljuks. "Seljuks captured Nishapur, one of the important cities of Khorasan. The Seljuk State was established in the capital Nishapur in 1038 under the leadership of Tughril Beg". (Mahmudlu et al., 2018: 48). In the textbook, the foundation year of the Seljuks is 1038, and the place of establishment as a state is considered Nishapur.

The Battle of Dandanaqan which is one of the important steps in the way of nationalization of the Great Seljuk State is explained as follows: "The Ghaznavids did not want a new state to emerge in Khorasan. Therefore, they marched on the Seljuks with a large army. It was fought in a place called Dandanaqan near Merv. The Seljuk army defeated the army of the Ghaznavids" (Mahmudlu et al., 2018: 48). Regarding the results of the Battle of Dandanaqan, it was announced that Tughril Beg was given the title of sultan and that the conquests would be made against Azerbaijan, Iran and Iraq.

Due to the fact that the banner held by the soldiers is not clear in the miniature depicting the Battle of Dandanakan on page 48 of the textbook, it is impossible to distinguish which side the soldiers are from. Considering that there is no explanation under the image, it is difficult for the students to distinguish the soldiers in the miniature as Ghaznavids or Seljuks. In addition, it is another striking point that there are a large number of images about war in the textbook.

In the textbook, the conquest of Azerbaijan by the Seljuks was included among the conquests of the Tughril Beg Period. It is stated that the Seljuk armies organized expeditions to Hemedan, Isfahan, Gilan and Azerbaijan, and then the Seljuks "dominated the al-Rawendi, al-Shaddadi and Tbilisi Muslim emirs" in Azerbaijan. No information was given on how the Seljuks implemented a form of government in Azerbaijan. As regards the relations between Tughril Beg and the Abbasids, without mentioning the Buwayhids, it was explained that Tughril Beg "expanded her occupation" and captured Baghdad, the capital of the Abbasids. Subsequently, it was stated that the Abbasids were now "dependent" on the Seljuks and Tughril Beg was given the title of "the ruler of the East and the West". However, it is not specified by whom and why this title was given, and it remains an enigmatic expression.

In the textbook, Sultan Alp Arslan is described as the "light of Islam". Regarding this period, it was emphasized that Alp Arslan came to the throne after Tughril Beg and he had the idea of "expanding to Anatolia". As the Seljuk conquests in this period, it was reported that the cities of Ani, Tbilisi and Kars were captured and then the conquests began towards Anatolia. In the face of this situation, it is explained that the Byzantine Emperor gathered a large army, and in this army "there were also Turkish tribes". The Battle of Manzikert is explained in a very clear narrative manner as follows.

The two armies met in the Manzikert Plain. The Battle of Manzikert took place on August 26, 1071. "Oghuz's" (Christian Oghuz Turks) and Pechenegs joined the Seljuks because of their kinship. When the Byzantine Emperor saw this situation, he withdrew. Alp Arslan took advantage of the opportunity and attacked the enemy. The Byzantine Emperor was wounded and captured (Mahmudlu et al., 2018: 49).

In the book on the importance and consequences of the Battle of Manzikert, it is stated that "this war was a turning point" and that Eastern Anatolia was 'a permanent Turkish land'. In addition, it was stated that the Seljuks made an agreement with Byzantium as a result of the war and that this agreement was agreed with Byzantium on auxiliary power and tax. Subsequently, it was emphasized that the Abbasid Caliph gave Sultan Alp Arslan the title of "light of Islam". Not giving information about the activities of Sultan Alp Arslan after the Battle of Manzikert, it was directly passed to the Melikshah Period. This shows that the textbook does not attach enough importance to binding of the transition among subjects.

It was stated that Sultan Melikshah ascended the throne after Alp Arslan and continued military expeditions like his father. With regard to the Seljuk conquests in this period, it has

been announced that Konya and Ankara were captured, and Syria was occupied. In this regard, the conquest of Anatolia by the "Kutalmışoğulları" and other Seljuk emirs and Turkmen gentlemen gives the impression that they were made in the name of Melikshah. Another development during this period was the relocation of the capital from Rey to Isfahan. In the textbook, general definitions were made on this period. In these determinations, it was stated that the Sultan Melikshah period was the "Golden Age of the Seljuks" and the Vizier Nizam el-Mulk had a great role in "making the state so powerful".

Seljuk historical issues after the Sultan Melikshah Period have been explained under the title of "The Fall of the Great Empire". This period is explained not through the sultans and the developments in their times, but through general determinations. It was pointed out that the state began to weaken after Sultan Melikshah, and civil wars and riots broke out between the emirs. In the textbook, it is emphasized that the following results occur due to these reasons. "Crusades could not be prevented. The Crusaders captured the coastal areas of Syria and Palestine and Jerusalem" (Mahmudlu et al., 2018: 51).

In the visual of Sultan Sencer on the 51 pages of the textbook, the students were given the impression that important developments were made in architectural studies during her reign, with the architectural structure in Sultan Sencer's right hand.

The Seljuk sultans of the Interregnum Period, especially Berkiyaruq and Muhammad Tapar, were not included in the textbook. Therefore, ruptures occurred in the natural flow of historical issues, and it makes it difficult for students to fully learn this period. The Oghuz Rebellion and the Battle of Qatwan, which were among the developments in the Sultan Sanjar Period, were not included in the textbook. This period and the collapse of the state are described as follows, again based on general determinations. "Under the reign of the last Seljuk Sultan Sanjar, the disintegration of the state accelerated. Kirman, Syria, Iraq and Anatolian sultanates, Azerbaijani atabegs and Anatolian principalities emerged in his land" (Mahmudlu et al., 2018: 50). Among these states, which are the remnants of the Seljuks, most of the atabegliks, including the Harzemshah's and Zangid's were not counted, and this shows itself as an obvious shortcoming.

There is no negative image of the Seljuks in the textbook. There is also a positive adoption. Textbook is based on the pedagogical level of the students, and the subjects are explained in a simple manner on a large scale as possible. However, it is seen that the information given on the developments of the Interregnum Period and the Sultan Sanjar Period is insufficient and the students of the specified periods are not given enough opportunity to understand. As an assessment and evaluation, preparation questions were included at the end of each unit. Visually are given map, miniature, and pictures of statues of Seljuk sultans in present day at Turkmenistan. There is no reading section in the book. When the textbook on the subjects of culture and civilization is examined, "iqta system, border commanders, taxes and trad" topics are briefly explained at the end of political history topics. The information given on Seljuk culture and civilization is not sufficient.

Seljuks in Iran Secondary School Textbooks

Iran is the geography where the Great Seljuk State was directly established, and was home to Seljuk capitals such as Nishapur, Isfahan and Rey, except for Merv. In addition, it is a geography that became the center of the Great Seljuk remnant states like the Kirman Seljuks. Looking at the Iranian education system; it includes primary school grades 1-6, secondary school 7th, 8th and 9th grades, and high school 10th, 11th, and 12th grades.

(Çelik and Çelik, 2018: 249). Considering the Iranian secondary school history textbooks, it is seen that the Seljuk history subjects are included in the “Iran and World History 1” book taught in the 8th grade of secondary school. The textbook is limited to historical subjects from the ancient civilizations to the Safavid State. Seljuk historical topics are included in the 5th chapter titled “from the birth of Islam to the Safavids”. No information was given about the establishment process and origin of the Seljuks. The subject was introduced by stating that “Ghaznavids had the opportunity to increase the power and land of the Seljuks due to their ineffective policies”. Connecting the emergence of the Seljuks as a state to the bad management of the Ghaznavids is to ignore the struggles of the Seljuks. Seljuk Beg, Arslan Yabgu and Chaghri Beg, who played important roles in the establishment process of the Seljuks, were not included in the textbook.

The following considerations are mentioned in the book regarding the Battle of Dandanaqan. “Since Nishapur fell into the hands of the Seljuks, Sultan Mesud took action and marched on the Seljuks. But he was defeated by the Seljuks in a place called Dandanaqan” (Salimi et al., 2013: 148). On the consequences of the war, it has been announced that Khorasan has now passed to the Seljuks, Tughril Beg is “the sultan” and his center is Nishapur as the capital. It was stated that Tughril Beg had his name read a sermon (a symbol of domination) and printed coins. It is explained in the textbook that “he sought the support of the Abbasid Calip” to legitimize the rule of Tughril Beg. With a separate sentence, it was emphasized that Tughril Bey “uses the managerial ability of Iranians in the field”. The issue of the Seljuk's seizure of the Iranian geography was briefly quoted by saying “the central, western and southern regions of Iran also joined the Seljuk lands”. But this information is insufficient to explain the conquest of the geography of Iran by the Seljuks. Subsequently, it is stated that Tughril Beg's leading vizier is Amidü'l-mulk Künduri and this statesman is brought to the fore.

It is possible to say that the Sultan Alp Arslan Period was explained with a positive approach. It was stated that the borders of the state “reached the Mediterranean in the west from the Seyhun River and it was emphasized that a state established in Iran has the widest borders since the east of Islam”. Therefore, it has been stated that historians call this state “Seljuk Empire”. It is possible to say that these expressions stated for the comprehensibility of the subjects are appropriate.

There are some errors in the political map of the Great Seljuk State on page 148 of the textbook. While some rivers (Nile River) are on the map, some (Euphrates, Tigris, Seyhun, Ceyhun rivers) are not. The Greeks of Trabzon were not separated. Palestine and the Hejaz Region are not shown in the Seljuk borders. Marmara Sea, Van Lake and Urmiye Lake are located as land. The Mekran Region (including Pakistan) and the eastern and western sides of the Aral Lake are not included in the Seljuk borders. For these reasons, the map was insufficient due to the fact that it could not show the Seljuk borders exactly and the errors mentioned.

In the book, The Battle of Manzikert is described as a “significant event” and is focused on compared to the Iraq textbook. In the book, The Battle of Manzikert is described as a “significant event” and is focused on compared to the Iraq textbook. The reason for the Battle of Malazgirt is that “After the Seljuk invaded Western Iran”, it became a neighbor with Byzantium. For this reason, it was shown that Byzantium wanted to remove Seljuks from Anatolia. It has been stated that the Battle of Manzikert was fought in Manzikert in 1071 and the Byzantine Emperor Roman Diogenes were captured. Regarding the consequences of the war, it was reported that for ransom Romanian Diogenes was released. The treaty made with

Byzantium is not discussed in the textbook. The following expression is included in the textbook, referring to the period after the Battle of Manzikert. "With these developments, Islam and Persian have spread more and more in Anatolia" (Salimi, et al., 2013: 148). As it can be understood from these expressions, it was given the impression that the migration of Turks after the Battle of Manzikert enabled the spread of Islam in Anatolia and Persian also had the opportunity to spread.

The activities of Sultan Alp Arslan after the Battle of Malazgirt were not included. The Melikshah Period has been described under the heading "Summit of Melikshah and Nizam el-Mulk Seljuk Domination". It is possible to say that Nizam el-Mulk is highlighted on this subject. It was emphasized that he "strengthened the foundations of the government" thanks to Melikshah's prominent vizier Nizam al-Mulk. Afterwards, it was stated that Melikshah had a special interest in Damascus and Anatolia, and it was stated that he settled in Anatolia by taking advantage of immigrant Turkish groups.

Seljuk-Abbasid relations were included among the developments of the Melikshah Period. This subject is conveyed as follows with a negative implication. "Among the important developments of the Melikshah era was the confrontation with the Abbasid caliphs. The Seljuks, who considered themselves the saviour of the Abbasid Caliphate from The Buvayhids, wanted the Caliphs to fully comply with their policies" (Salimi et al., 2013: 149). Subsequently, it was emphasized that Nizam el-Mulk had beautiful buildings built in Isfahan and "constituted an important part of Seljuk successes" (Salimi et al., 2013: 149). As it can be understood from the expressions, the image was given that Sultan Melikshah or the administrators of Turkish origin could not achieve enough success as Nizam el-Mulk in the glorious period of the state. During this period and experienced statesman Nizam el-Mulk was brought to the fore. With this aspect, it is possible to say that the subject is tried to be conveyed with a national image.

In the book, the Assassins (Bâtinis) are told by giving a reading under the title "Ismail's the Ruler of the Mountains". Although it is among the subjects of Seljuk history, the issue of Bâtinis was not explained through the Seljuks. Contrary to this situation, Seljuks were tried to be explained through Bâtinis. In the content of the reading text, it has been stated that Bâtinism is "a strong political and religious trend", its founder is Hassan-e el Sabbah and they have taken castles such as Alamut and Shah Dej as their base. It is stated that the Seljuks fought with the Bâtinis until they were destroyed, but the Mongols put an end to the Bâtinis. There is no information about the killing of Nizam el-Mulk and important state administration people by the Bâtinis.

The weakening and collapse of the Seljuks is explained with general expressions. When looking at this issue, it was stated that after the death of Nizam el-Mulk and Melikshah, there were throne fights and "atabeg and iqta system accelerated this division". Then, a simple definition of the iqta system was made and it was stated that "the people opposed this system" and "they were not satisfied". However, the reason for the dissatisfaction of the people with the iqta system is not explained in the book. Therefore, the cause-effect relationship has been avoided in this regard.

In the miniature made in Mongolian style depicting Sultan Sencer and the Iranian Poet Muizzi on page 151 of the textbook, Sultan Sencer is depicted participating in scientific studies, patronizing scientists and poets. The choice of image was very appropriate in terms of showing the value given to science.

When the textbook on the Interregnum of the Seljuks is examined, it is seen that important sultans and meliks, especially Berkyaruk and Muhammed Tapar, are not mentioned. Therefore, there was a disconnection in the natural flow of historical issues. Regarding Sultan Sanjar, it was stated that he was the "most important leader" after Melikshah, his capital was the city of Merv and "he tried to unite the state". The Qatwan War is not included in the textbook. The issue of Oghuz Rebellion is not explained in the context of cause and effect. In this regard, it was stated that Sultan Sanjar was captured by the Oghuzs. Afterwards, it was stated that although he survived this captivity, he died not living much. The collapse of the state is described as follows. "Finally, atabeyliks and new independent states emerged on the Seljuk lands" (Salimi et al., 2013: 149). These independent atabeyliks and states are not mentioned in the textbook.

In the textbook, many subjects, especially the origin of the Seljuks and the establishment process, were not dealt with. It is seen that during the period of important sultans such as Melikshah, viziers such as Nizam el-Mulk were brought to the fore. In the textbook, it is possible to say that Alp Arslan has a positive approach. A map showing the widest boundaries of the Seljuks and a visual of Sultan Sanjar and Iranian Poet Muizzî on Mongolian style miniature is included. These visuals are associated with the texts. In the measurement and evaluations, there were questions on the history of the Seljuks at the end of the topic and at the end of the unit. But these questions do not cover issues of Seljuk history. Information on Iran and Islamic civilization on culture and civilization was given. In addition, a reading piece on Bâtinis included in the book.

Seljuks in Turkmenistan Secondary School Textbooks

Turkmenistan is a geography where the establishment process of the Great Seljuk State played a major role. In addition, the city of Merv was the capital of the Seljuk Sultan Sanjar. Looking at the Turkmenistan education system, it includes primary school 1st, 2nd, 3rd and 4th grades, secondary school 5th, 6th, 7th and 8th grades. High school, on the other hand, lasts 2 or 3 years, depending on the field after secondary school (Ashgabat Education Consultancy, 2013). When the history textbooks taught in Turkmenistan secondary schools are examined, it is observed that Seljuk history subjects are included in the 8th grade history textbook. The content of the textbook constitutes historical subjects from the Karakhanids to the 16th century Turkmen khanates. It is seen that a unit of the book has been devoted to Seljuk history subjects under the title of "The State of the Great Seljuk Turkmens". Seljuk history topics in the textbook were started from Dukak Beg. Almost every subject has been tried to be included in the textbook. Explaining the 35-page Seljuk political history subjects without giving enough visual and activity is above the pedagogical level of 8th grade students.

It was announced that Seljuk Beg was an army commander in the Oghuz Yabgu State like his father. When Seljuk Beg wanted to replace the ruler of Oghuz Yabgu, these leaders broke down. As a result, it was stated that Seljuk Beg came to the city of Cent. Seljuks are not included in other books; it is understood that their relations with Samanids, Karakhanids and Ghaznavids are mentioned in detail. The incarceration of Arslan Yabgu, which is not included in other books, and the Seljuk migrations to Kharezm and Khorasan are extensively described in the book. It was stated that Nishapur was controlled first concerning the Battle of Dandanaqan and upon this, it was announced that Sultan Mesud took action with his army. The textbook conveys the Seljuks' decision to fight the Ghaznavids, in Chaghri Beg's own words.

Chaghri Beg: we invaded some of the Ghaznavids' lands. So, we must die or live. If we win, we own the world, and if we lose, we have time to escape. If we do nothing, Sultan Masud will inform the governors against us. Today we are starving, according to the reports we have received, they are starving. We have to keep our children and our families away (Ekayev, 2016: 43).

This speech is important in terms of revealing the situation between existence and non-existence of the Seljuks. In addition, for the students, learning from Chaghri Beg personally under what conditions the state was established by fighting helps them to get to know this period. When the textbook on the Dandanaqan War was examined, the numbers of the army were given first and it was stated that the war was fought "on the Dandanaqan sides" in May 1040. Looking at the results of the war, it is stated that the Ghaznavids were defeated and the Seljuks entered the process of nationalization. Subsequently, the issues including the Merv congress, the conquest of Iran, Seljuk-Abbasid relations, and the Battle of Kapetron were explained in detail by referring to Ibn al-Athir.

The Seljuks' orientation towards the west is attributed to two reasons in the textbook. "The first is to save the Abbasid Caliphate from the Buwayhids and Fatimids and to save the Islamic world from its current situation. The second is to strengthen the struggles against Byzantium." (Ekayev, 2016: 51). Seljuks were shown as the protector of the Islamic world against Byzantium and as the savior of the Islamic world from the situation it was in. Additionally, it was then stated that the Abbasid Caliph gave Tughril Beg the title of "sultan of the East and the West" or "sultan of the seven climates".

The textbook focused quite a lot on the period of Sultan Alp Arslan. It has been announced that many places, including Kars and Ani, were conquered. It was stated that Sultan Alp Arslan continued the politics of Tughril Beg. In the book, it is stated that Alp Arslan had a desire to convert from Fatimids to Sunni Islam and therefore he set out on Egypt expedition. However, it is stated that he gave up when he learned that the Byzantine armies had arrived. The thoughts of Ibn-i al-Athir on the Battle of Manzikert were explained. The book does not deal with the causes of the war but considers the activities of the ambassadors. The historical speech Alp Arslan gave before the Battle of Manzikert was conveyed as follows in his own expression. "Alp Arslan: whoever wants to go, let him go. Because there is no ruler who gives orders or forbids them. I will fight patiently for Allah. If I survive, it is a blessing from Allah. If I die, let my son Melikshah reign" (Ekayev, 2016: 57). This war was described by saying "Alp Arslan defeated the integrated Byzantine army in the war that took place on 26 August 1071".

Considering the results of the Battle of Manzikert, it is seen that an opinion of Faruk Sumer, a historian from Turkey, is included. According to Sumer, the Battle of Manzikert led to the conquest of Anatolia by the Turkmens. After this war, Anatolia became the homeland of the Oghuz Turkmens. It is clearly understood from the statements that are given importance that Anatolia is a Turkish homeland. In the book, Sultan Alp Arslan is portrayed as a wise and prudent person in addition to all the good virtues that exist in the nature of man". Without giving information about the activities of Sultan Alp Arslan after the Battle of Manzikert, the period of Sultan Melikshah started. Among the subjects of the Sultan Melikshah Period, information was given on Kavurt's Rebellion and Suleiman Shah's activities in Anatolia. In the textbook, the following determination has been made. "In the Seljuk State, the state had to switch from the army to the civilian. This situation, which started in the last years of Sultan Tughril Beg, has been firmly established in the period of Melikshah" (Ekayev, 2016: 62).

It has been explained that the state developed, and the trade and the Silk Road were revived during the Sultan Melikshah Period. In addition, it was stated that it was possible to see this situation in coins printed in the name of Alp Arslan and Melikshah. It has been stated that scholars perceive this period as "a period of justice and growth". As for the developments after the Melikshah period, it was stated that some emirs, including Melikshah's sons (Sanjar, Muhammad, Mahmud and Berkiyaruq) and his brother Tutush Beg, were in the struggle for the throne and focused on Sultan Sanjar. This period has been told since the governorship years of Sultan Sanjar. It was explained that Sultan Sanjar ascended the throne in 1118, moved the capital to the city of Merv, and that "trade, economy, architecture and construction activities" developed in this period. In addition, it is seen that the issues of Qatwan War and Oghuz Rebellion are explained in detail.

It is possible to see the features of architectural structures in Turkish-Islamic states together in the image of Sultan Sanjar's tomb in Merv, which is on page 75 of the textbook. In addition, it is important in terms of showing students the development of architectural structures of the Seljuk Period.

The reasons for the collapse of the Seljuk State were examined and listed separately. With the addition of the Battle of Qatwan and the Oghuz Rebellion to these reasons, it was stated that the state collapsed, and political history issues were terminated. Political history topics, which lasted 35 pages, were conveyed in an extremely insufficient way in terms of visuals and without the miniature, fresco etc. of the past. Visually, the potasa of the status of the Seljuk sultans in Turkmenistan and the Sultan Sanjar Tomb are included in the book. In terms of measurement and evaluation, only end of topic and end of unit questions were included. These questions are quite inclusive of Seljuk historical issues. Culture and civilization topics are covered in a separate unit that includes all subjects in general. There is no reading text in the book.

Seljuks in Iraq Secondary School Textbooks

Iraq is both a state that was under the sovereignty of the Great Seljuk State and a geography that hosted the Iraqi Seljuk State with the Zengids and Beyteginds atabeyliks, which are the remnants of the Seljuks. As far as the Iraq education system is concerned, it includes primary school grades 1-6 secondary school 7-9 grades, and high school 10-11 grades ("University of Babylon", 2021). When the secondary school textbooks of the Republic of Iraq are examined, the Seljuks are included in the textbook called "Arabic Islamic History", which is taught in the 8th grades of secondary school. The scope of the textbook consists of the history of the Islamic State of Andalusia since the emergence of Islam. In the textbook, the Seljuks are not explained under a separate heading like other textbooks. In the book, Seljuk history is mentioned in a paragraph within the "Abbasid Period". It is extremely insufficient for students to leave a paragraph on the Great Seljuk and the remnant states, which constitute the two centuries-old period of Iraq history. In addition, the fact that each sentence in the paragraph contains a different subject has caused the connection between the sentences to be deconstructed.

In the textbook, it is seen that Seljuk historical subjects are explained under the title of "Seljuk Rule in Iraq 1055-1193". The history of the Buwayhids is explained in the subject before the Seljuks. The book does not contain any information on the origin of the Seljuks, the nationalization process, and the geography in which it was founded and spread. It was given the image of an invading power and it was stated that the Seljuks started to dominate Iraq in

1055. It is stated in the textbook that the Seljuk administration “continued the political and economic policies of the Buwayhids in Iraq”. The end of the Buwayhids and Abbasid-Seljuk relations were not included.

Regarding the Battle of Manzikert it was stated that the Byzantine Empire attacked the Islamic world and the Seljuks defeated them in the Malazgirt Plain in 1071. The book does not focus on the importance and consequences of the Battle of Malazgirt, and then the information that the Crusaders were seen on the coasts of Syria and the Eastern Mediterranean are included. The struggle of the Seljuks with the Crusaders and the knowledge of what the goals of the Crusaders were not included. It was emphasized that “Crusaders were expelled” thanks to “Arab-Islamic resistance” in the subject of Ayyubids, which is the next issue. However, the struggle of the Turkish states such as the Zangids, the Danishmends, the Turkey Seljuks and the Mamluks, who fought against the Crusaders, was not included. It is possible to see this situation as an attempt to bring national identity to the fore.

The following point has been stated briefly on the termination of the Seljuks' domination in Iraq. “When it came to the end of the Seljuk rule in Iraq, it was in the hands of the Caliph al-Nâsir-Lidînillâh. Year 1193” (Tawfiq, 2017: 80). As it can be understood from the statements, the Seljuk history is ended by giving the information that the Seljuk rule in Iraq is now in the hands of the Caliph. It is possible to say that when the textbook is examined about the Seljuks, there is no positive impression of Seljuks except for the Battle of Manzikert, and almost all of the important developments are not mentioned. The name of a single Seljuk sultan was not included in the textbook. Therefore, it is impossible for the students to have enough information about the Seljuks. In the textbook, there is no visual or reading part on the history of Seljuks. As measurement and evaluation, it is seen that Seljuks are mentioned only in a matching question in the end of unit evaluation. Information was given on the subjects of culture and civilization, on Islamic civilization. Information about Islamic civilization in general has been given on culture and civilization issues.

Seljuks in Turkey Secondary School Textbooks

Turkey is a country that is the continuation of the Turkey Seljuk State, which is one of the remnant states of the Great Seljuk State. This phenomenon is understood from the uninterrupted presence of the people of the Turkish Seljuk State, founded by the same dynasty, up to the present day. Considering the Turkey education system, it includes primary school 1-4 grades, secondary school 5-8 grades, and high school 9-12 grades. Among the secondary school history textbooks, it is seen that the “Sosyal Bilgiler 6” textbook, which is taught to the 6th grades of secondary school, includes Seljuk history subjects. In the textbook, the subjects of Seljuk history are explained under the title of Great Seljuk State (1040-1157).

There is no information in the book on the establishment process of the Seljuks, their struggle with the regional states, their relations, and their origin. Therefore, it becomes difficult for students to learn these subjects. In addition, this situation shows that there is no integrity in historical issues. The history issues of the Great Seljuk State were started by stating that the Seljuks won the Battle of Dandanaqan. However, there is no information available to answer the question of why the war was fought. Therefore, the cause-effect relationship that should have been in scientific history has not been established. The founders of the state are shown as “Tughril and Chaghri Beg’s”. Looking at the developments of the Tughril Beg period, it is seen that the chronological flow is disrupted, and the following information is included. “Chaghri Beg, who organized a military expedition to Anatolia, convinced his brother Tughril

Beg to settle here” (Yıldırım, Kaplan, Kuru and Yılmaz, 2020: 80). In the sources related to Seljuk history, there is information that Çağrı Bey organized a military expedition to Anatolia between 1016 and 1021 (Köymen, 2016, 106; Turan 2016, p. 34; Sevim and Mercil, 2020: p. 24). Therefore, it is not a development that concerns the aftermath of the Battle of Dandanağan. In addition, it will make this subject more understandable if this development before the Battle of Dandanakan is reflected in the post-war period, in a related and explanatory way.

It has been stated that Tughril Beg rescued the Abbasid Caliphate from the Byzantine and Fatimids oppression and thus Tughril Beg was given the title of “protector of the east and the west” by the Caliph. It is mentioned in the sources that is given the title of “melik'ül mashrik and ve'l maghrip”, which means "the sultan of the east and the west", not the "protector" of this title (Turan, 2009: 135; Kafesoğlu, 1972: 39; Turan, 2016: 86). Since the word "melik", which means ruler of a place, also has the protective meaning of that property, this should be clearly stated. It is seen that the Battle of Kapetron, which should take place before the relations with the Abbasids, is described after the relations with the Abbasids, in a disconnected way from the chronological flow. The Battle of Kapetron was explained with Tughril Beg's narration and it was stated that the Seljuks won this war and "the gate of Anatolia was opened".

In the book, the “threat of the Abbasids by the Fatimids” is shown as the reason for Sultan Alp Arslan's campaign against the Fatimids. But the reason for this expedition is not only because of the threat of the Fatimids, the Abbasids. Considering the period, the Seljuk estates are under threat from the Fatimid and the Bâtinis. Therefore, the reason for this expedition is not only the threat of the Abbasids. When the textbook on the Manzikert War was examined, this war was described with Alp Arslan's own narration on a visual prepared by the commission. In this image contained in the textbook, Sultan Alp Arslan is depicted as a pioneer commander and hero who defeated armies outnumbered by himself. In the text contained in the image, this battle was personally described by Sultan Alp Arslan and the results of the battle were listed in the articles. Sultan Alp Arslan's own narrative, the results of the war and the combination of the visual made this topic more understandable.

The "Let's read and learn" section was created in the textbook and the speeches in the presence of Alp Arslan after the Byzantine Emperor Roman Diogenes were captured were explained. This dialogue was conveyed by the narration of Sultan Alp Arslan and Roman Diogenes. In this respect, it is possible to say that the textbook makes a proper transfer in terms of understanding the subject and entering the world of thought of rulers. It is seen that the Melikshah Period is described with very little information. Explaining the most glorious period of the state with such little information is insufficient for students. It has been stated that the places up to Izmit in Anatolia were taken. The borders reached are stated as follows. “The Melikshah Period was the brightest and most powerful period in which the borders of the state expanded from Central Asia in the east to the Marmora and Aegean Sea in the west, from the Aral Lake in the north to the Arabian Sea in the south” (Yıldırım et al., 2019: 83). The book does not include the conquest movements of the state outside of Anatolia, including the issue of the Batinis.

There are only the following statements in the textbook on the weakening and collapse of the Seljuk State. "Some events after Sultan Melikshah weakened the Seljuk State. The Great Seljuk State, which was defeated in the Battle of Qatwan with the Karahitans during the Sultan Sanjar Period, entered the process of collapse. With the death of Sultan Sanjar in 1157, the

Great Seljuk State collapsed and left the stage of history” (Yıldırım et al., 2019: 83). The fact that a 65-year period from the death of Sultan Melikshah (1092) until the death of Sultan Sanjar (1157) is told in this way, and the absence of even basic subjects such as the Oghuz Rebellion, especially Berkiyaruq and Muhammad Tapar, causes students not to learn these subjects completely. This is seen not only in the Turkey secondary school textbook, but also in the history textbooks of other states except Turkmenistan. Therefore, it is possible to say that this is a shortcoming when it is considered that it constituted an important part of Seljuk history in these periods. In addition, this situation shows that historical subjects are transferred disproportionately in the textbooks.

The reading piece on Nizamulmulk and Nizamiye Madrasahs, which is located on page 83 of the textbook, was supplemented with a representative visual and increased the catchiness. In addition, with the information it contains on Nizamiye Madrasahs, it has helped students to get to know this educational institution.

The information on the Seljuks in the analyzed textbook is sufficient when considering the cognitive level of the students (middle school 6th grade). But it should be developed with inclusive statements. Due to the fact that the subjects are told superficially, there are disconnections in the transition between subjects. The textbook includes a map that visually shows the Seljuk boundaries, representative pictures of some sultans, wall painting with double-headed eagle figures, and representative scenes during the war. As a part of reading, it seems that there are more parts of reading than in other books. The assessment and evaluation also include preparation, end of topic and end of unit questions. In addition, these questions were asked to students in true-false, gap filling, multiple choice, and matching question types and it is quite inclusive.

In the textbooks examined in the study, “Great Seljuk Sultans”, “Great Seljuk History Important Developments” and “On the Great Seljuk State; Information on the status of Civilization Subjects, Measurements and Evaluation, Images and Reading Pieces” is given in Table 1, Table 2 and Table 3.

Table 1

Sultans of the Great Seljuk State in Textbooks

	Azerbaijan	Iran	Iraq	Turkmenistan	Turkey
Seljuk Beg	✓	-	-	✓	-
Arslan Yabgu	-	-	-	✓	-
Chaghri Beg	✓	-	-	✓	✓
Tughril Beg	✓	✓	-	✓	✓
Alp Arslan	✓	✓	-	✓	✓
Melikshah	✓	✓	-	✓	✓
Berkiyaruq	-	-	-	✓	-
Muhammad Tapar	-	-	-	✓	-
Sanjar	✓	✓	-	✓	✓

Most of the Seljuk rulers are included in the textbooks of Turkmenistan, Turkey, Iran and Azerbaijan. The fact that the Seljuk rulers are not included in the Iraqi textbook is both a deficiency and caused the students not to recognize historically important figures.

Table 2

Important Developments in the History of the Great Seljuk

	Azerbaijan	Iran	Iraq	Turkmenistan	Turkey
Dandanaqan War	✓	✓	-	✓	✓
Kapetron War	-	-	-	✓	✓
The demolition of the Buwayhi State	-	-	-	✓	✓
Manzikert War	✓	✓	✓	✓	✓
Assassins (Batinis)	-	✓	-	✓	-
Qatwan War	-	-	-	✓	✓
Oghuz Rebellion	-	✓	-	✓	-

Azerbaijan and Iraq textbooks were quite limited compared to Turkey, Iran and Turkmenistan textbooks due to the fact that they did not convey a large part of the important developments experienced in the Great Seljuk period.

Table 3

On the Great Seljuk State in Textbooks; Topics of Civilization, Measurement-Evaluation, Visuals, Preparation Questions and Reading Passages

	Azerbaijan	Iran	Iraq	Turkmenistan	Turkey
Visuals	✓	✓	-	✓	✓
Preparation Questions	✓	-	-	-	✓
Reading Parts	-	✓	-	-	✓
Measurement Questions	✓	✓	✓	✓	✓
Topics of Civilizations	✓	✓	-	✓	✓

While Turkey and Turkmenistan textbooks on Seljuk civilization included important developments, Iraq, Azerbaijan and Iran textbooks did not focus on this subject sufficiently. Therefore, it is possible that the students learned less about Seljuk civilization. In terms of evaluation questions and visuals, including preparation questions, the Turkey textbook is more developed than other textbooks. This development shows itself both in terms of diversity and in the quality of the images and questions.

Results

In the textbooks examined, it is possible to say that the subjects of Seljuk history are discussed in detail in textbooks of other countries other than Iraq. There is no information on the establishment process of the Seljuks in Turkey, Iraq and Iran textbooks. It is seen that the Battle of Dandanaqan, which had an important place in the foundation of the Seljuks, was not

mentioned in the Iraq textbook, it was mentioned superficially in the textbooks of Turkey, Iran and Azerbaijan, and is widely described in the Turkmenistan textbook. It is realized that the developments of the Tughril Beg period are outlined in other textbooks except Turkmenistan and are mentioned in a sentence in the Iraqi textbook. When the textbooks on Sultan Alp Arslan and the Battle of Manzikert are examined, there are positive statements, and it is seen that other books, except the Iraq textbook, are emphasized. The common discourse of the textbooks is that 'the Battle of Manzikert is an important development and success for the Muslim world'. It is understood that the developments of the Melikshah period are not included in the Iraqi textbook, that Nizam al-Mulk was brought to the fore during this period in the Iran textbook, and that it is mentioned in other books with its outlines. The common discourse of other textbooks other than Iraq on this period is that it is "the brightest period of the Seljuks".

It is stated that the subject of the Interregnum Period of the Great Seljuk State is widely included in the Turkmenistan textbook, it is not mentioned in the Iraqi textbook, and in other textbooks only the state has been fighting for the throne. It is seen that the Sultan Sanjar Period is not included in the Iraq textbook, it is discussed in detail in the Turkmenistan textbook, and it is included in the other books very superficially. Looking at the textbooks on the Qatwan War and the Oghuz Rebellion, it is observed that Iraq and Azerbaijan are not included in the textbooks, only the Oghuz Rebellion is mentioned in the Iranian textbook, only the Qatwan War is mentioned in the Turkish textbook, and both developments are widely included in the Turkmenistan textbook. The following conclusions were reached in the images in the narrative of the Great Seljuk history subjects in the textbooks.

In the Azerbaijan textbook, there is a positive adoption and ownership of the Seljuks in the "expression of Seljuk history subjects". This adoption manifests itself even more in issues such as the Battle of Manzikert against the Christian world. Similar results were reached in the study conducted by Refik Turan, which had been mentioned earlier. Due to the wide scope of the mentioned study, this situation has been more clearly identified and it is described as follows: While the heroism of the Turkish rulers is reflected in historical matters, the services of the rulers to the Turkish and Islamic world are also conveyed in a way that comes to the fore (Turan, 2018: 89). These services of the rulers show themselves most notably in the narrative of Great Seljuk history.

In the Iraqi textbook, it is seen that the Arab origin states such as the Abbasids and the Umayyads are widely included, while historical subjects such as the Buwayhids and the Seljuks are confined to one paragraph and important developments are not included. Therefore, in a general sense, it is possible to determine that "religious and national identity" is brought to the fore, as can be seen from the expression "Arab-Islamic resistance" in the struggle against the Crusaders. Religious and national images are not only valid in Iraq history textbooks, but also in the textbooks of another Arab state, Syria. In the study conducted by Yenal Göksun on Syrian history textbooks, no conclusion was reached directly for the Seljuks, but Göksun reached the following conclusion in general: "Secular Arab nationalism, which defines the Arab countries as a social and cultural whole, has dominated the Syrian history textbooks" (Göksun, 2018: 501). It is possible to see the reason for this situation as the effect of the Arab nationalism that has developed in the country since Syria gained its independence (1946) and the nationalist attitude supported by the state during the Arab-Israel Wars.

In terms of images, the Turkish textbook included statements such as "the expedition against the Fatimids threatening the Abbasids", "the Abbasid caliph was rescued from the

Fatimids and Byzantine oppression" and Tugrul Bey was given the title of "the protector of the east and the west". With these expressions, it is seen that the image of the protector and defender of Islam and the history of the Great Seljuk are explained. In addition, the Turkishization of Anatolia is included in the expressions that contain national images with a positive appropriation, though partially.

When the Turkmenistan textbook is examined, it is seen that the Seljuks are described with a national attitude, both in the titles and in the content. It is also possible to see even when the names of states, sultans or meliks are mentioned. For example, the names of the Seljuk Sultans were mentioned by names such as "Tughril Beg Turkmen" and "Seljuk Beg Turkmen". The Oghuz Yabgu State with the Gok-Tengri belief was referred to as the "Great Oghuz Turkmen State" and the Mamluks founded by the Kipchak Turks as the "Mamluk Turkmen State". This indicates that national images have found a very wide place in the narrative of the textbook.

As in the narrative of the Battle of Manzikert in the Iranian textbook, positive statements were found about the Seljuks from time to time. However, it is seen that viziers such as Nizamülmülk are tried to be brought to the fore in order to bring the "national identity" to the foreground, and the Bâtinis are emphasized in order to bring the "religious identity" to the fore. In the study on Iranian history textbooks by Mehmet Batan, it was stated that Iranian viziers had a great share in the expansion of the Great Seljuk State and its transformation into an empire. Another study of Iran history textbooks, the work of Hülya Çelik and Muhammad Bilal Çelik, was removed from the textbooks as a result of the melting down of the states established in this geography within Iran's own cultural identity. These results show that national images against the outside and religious identity against the inside are emphasized in Iran textbooks.

In the study conducted by Selim Tezcan, Mehmet Sadık Gür and Alper Saribas on the history textbooks of Israel in the geography of the Great Seljuks today, the activities of the Great Seljuks and their remaining states in the Near East and their struggle with the Crusaders were tried to be revealed and some important results were reached. It has been transferred from the textbooks written in Hebrew that the attitude of the Seljuks towards the Christians after the conquest of Palestine (1071) caused the Crusades to begin. But the Crusaders' military expeditions have many reasons, including social, political, economic and religious. Thus, it is not right to reduce the reason for these expeditions only to the Seljuks. In textbooks written in Arabic for Palestinians, there was no negative image of Seljuks and remnant states (Tezcan, Gür and Sarıbaş, 2017: p. 126). From these results in the study, it can be said that while the Great Seljuks and the rest of the states are included as foreigners in the Hebrew textbooks, as in the Iraqi and Syrian history textbooks, such an attitude is not found in the textbooks written in Arabic.

When we look at the examined textbooks in terms of educational order, it is seen that there are more various visuals related to the subjects in the textbooks of Turkey and Azerbaijan. It has been determined that the visuals in the Turkmenistan and Iran textbooks are insufficient and have no connection with the texts. Similarly, in the evaluation questions on the Seljuks, the comprehensiveness and diversity of the questions in the Azerbaijan and Turkey textbooks is high. Looking at textbooks in general, apart from some basic topics such as the Battle of Malazgirt, differences in the information and images given in both the topics mentioned and the topics mentioned are noticeable. It can be said that the main reason for this situation is that the textbooks are taught in different classes of secondary schools, the

perspective of the countries towards the Seljuks and the national history understanding. As a matter of fact, to the extent of its importance, it is seen that it is possible to develop the narrative of the Great Seljuk history in textbooks in accordance with the original and to reach the ideal one.

Contribution Rate Statement: All authors contributed to the preparation and revision of the article.

Conflict of Interest Statement: Article authors have no conflict of interest with any institution.

References

- Balçı, A. (2018). *Sosyal bilgilerde araştırma yöntem teknik ve ilkeler*. (13.Baskı), Ankara: Pegem.
- Berger, J. (2020). *Görme biçimleri*. (Y. Salman, Trans.). Istanbul: Metis.
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Erkan Akgün, Ö., Karadeniz, Ş., and Demirel, F. (2019). *Eğitimde bilimsel araştırma yöntemleri*. (26. Printing). Ankara: Pegem.
- Çelik, H., Çelik M.B. (2018). İran İslam Cumhuriyeti Lise Tarih Ders Kitaplarında Türk İmaji. Şimşek, A. (Edt.), *Dünyada Türk imajı*. (p. 249-266). Ankara: Pegem.
- Demircioğlu İ.H., Tokdemir, M.A. (2008). Değerlerin oluşturulma sürecinde tarih eğitimi: amaç işlev ve içerik. *Değerler Eğitimi Dergisi*. c. 6, 69-88.
- Ekayev, A. (2016). *Turkmenistan'ın Taryhy 8*. Ashgabat: Turkmenistan State.
- Göksun, Y. (2018). Suriye Lise Tarih Ders Kitaplarında Türk İmaji. Şimşek, A. (Edt.), *Dünyada Türk imajı*. (491-504). Ankara: Pegem.
- Irak Babil Üniversitesi. Access (01.06.2021): <http://www.uobabylon.edu>
- İsra, T.T. (2017). *Arabic Islam History*. Baghdad: General Directorate of Curriculum, Ministry of Education, Republic of Iraq.
- Javadian, M., Khair Andish, A., Alavi Kia, M.A., Abbasi, J.,Fazeli, T., Farahman, F., and Salimi, H. (2013). *Iran and World History 1* (14. Printing), Tehran: Iran Textbook.
- Kafesoğlu, İ. (1972). *Selçuklu tarihi*. (1.Printing) Istanbul: National Education.
- Kıral, B. (2020). Nitel bir veri analizi yöntemi olarak doküman analizi. *Journal of Siirt University Social Sciences Institute*. 15, pp. 170-189.
- Köymen, M.A. (2016). *Kuruluş devri* (6. Printing). Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Köymen, M.A. (2004). *Selçuklu devri Türk tarihi*. (4. Printing). Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Mahmudlu, Y., Hüseyinova, L., Xubyarov, B., Ağayev, S., Behremova, S., ve Alişova, H. (2018). *Umumi tarix 7*. Baku: Ministry of Education of the Republic of Azerbaijan.
- Mozakoğlu, M. (2020). Ders Kitaplarında Bilimsel İçerik. Demirel, Ö. ve Kiroğlu K. (Edt.), *Ders kitabı incelemesi*. (p. 116-137). Ankara: Pegem.

- Safran, M. and Ata, B. (1996). Barışçı tarih öğretimi üzerine çalışmalar; Türkiye'de tarih ders kitaplarında Yunanlılara ilişkin kullanılan dil ve Yunanlılara ilişkin öğrenci görüşleri. Access (02.06.2021): <https://dspace.gazi.edu.tr/handle/20.500.12602/191228>
- Savaş, S. (2009). Türk dünyasında eğitim alanındaki gelişmeler ve yenilikler. *Journal of Azerbaijani Studies*. p. 269-283.
- Sevim A. and Merçil, E. (2020). *Selçuklu devletleri tarihi siyaset teşkilat ve kültür*. (3. Printing). Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Şimşek, A. (2018). *Dünyada Türk imajı*. Ankara: Pegem.
- Tezcan, S., Gür, M.S., and Sarıbaş, A. (2017). İsrail tarih ders kitaplarının (1948-2014) gözünden Selçuklular: Filistin-Kudüs hâkimiyetleri ve Haçlı Seferleri ile cihat hareketinin başlangıcındaki rolleri. *Filistin Araştırmaları Dergisi*. (2) s.103-133.
- Turan, O. (2009). *Selçuklu tarihi ve Türk-İslam medeniyeti*. (10.Printing). İstanbul: Ötüken.
- Turan, R. (2018). Azerbaycan Lise Tarih Ders Kitaplarında Türk İmajı. Şimşek, A. (Edt.), *Dünyada Türk imajı*. (s. 75-89). Ankara: Pegem.
- Turan, R. (Edt.), (2016). *Selçuklu tarihi el kitabı*. (3. Baskı). Ankara: Grafiker.
- Turkmenistan Ashgabat Education Consultancy. Access (03.03.2021): <https://docplayer.biz.tr>
- Yıldırım, C., Kaplan, F., Kuru, H., and Yılmaz, M. (2019). *Sosyal Bilgiler 6*. Ankara: Ministry of National Education.

This page left blank...

Azerbaycan, İnan, Türkmenistan, Irak ve Türkiye ortaokul tarih ders kitaplarında Büyük Selçuklu tarihi konularının ğretimi

Burak KURT

Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, E-posta: burakkurtakademik@gmail.com

Refik TURAN

Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi, E-posta: beyturan@gmail.com

Makale Bilgisi

Makale Türü	Araştırma & İnceleme
Geliş Tarihi	16.04.2021
Kabul Tarihi	06.08.2021
DOI Numarası	https://doi.org/10.17497/tuhed.917299
Kaynak Göster	Kurt, B. ve Turan, R. (2021). Azerbaycan, İnan, Türkmenistan, Irak ve Türkiye ortaokul tarih ders kitaplarında Büyük Selçuklu tarihi konularının ğretimi. <i>Turkish History Education Journal</i> , 10(2), 1-20. https://doi.org/10.17497/tuhed.917299
Etik Beyannamesi	Ders kitapları üzerinden inceleme yürütülen bu çalışma etik kurul beyannamesi gerektirmemektedir.
Bilgi Notu	Bu alışma "II. Meşrutiyetten Günümüze Ders Kitaplarında Selçuklu Tarihi ve Medeniyeti Konularının ğretimi (1910-2020)" başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

Azerbaycan, İnan, Türkmenistan, Irak ve Türkiye ortaokul tarih ders kitaplarında Büyük Selçuklu tarihi konularının ğretimi

Burak KURT

Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, E-posta: burakkurtakademik@gmail.com

Refik TURAN

Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi, E-posta: beyturan@gmail.com

z

Ulusal tarih anlayışından dolayı devletler tarih ders kitaplarında önceliği kendi millî tarihleri üzerine vermektedir. Ancak ortak geçmişe sahip, birbiriyle bağlantılı ve bölgesel anlamda yakın milletlerin tarihi olarak benzer yanları ve ortak geçmişleri bulunmaktadır. Bu olguyu kolaylaştıran bir öge de büyük coğrafyalara egemen olan tarihteki büyük devletlerdir. Bu anlamda Büyük Selçuklu Devleti gerek Türk tarihinde gerekse kurulduğu ve hâkimiyeti altındaki coğrafyada anılan bir devlet olma özelliğine sahiptir. Bu çalışmada günümüzde Selçuklu coğrafyasında yer alan İnan, Azerbaycan, Türkmenistan, Irak ve Türkiye ortaokullarında yakın tarihlerde okutulan tarih ve sosyal bilgiler ders kitaplarındaki Selçuklu tarihi konularının içerik olarak analizi amaçlanmıştır. Araştırmada sosyal bilimlerde yaygın olarak kullanılan betimsel tarama yöntemi kullanılmıştır. Büyük Selçuklu Devleti'nin tarihi konuları dönemlere ayrılarak ders kitapları arasında karşılaştırma yapılmıştır. Ders kitaplarında Büyük Selçuklu tarihi üzerine; hangi konulara değinildiği ve belirtilenlerin nasıl bir imaj ile tasvir edildiği üzerinde durulmuştur. Tarihi konuların pekişmesi ve öğrencilerin başarı ölçümlerinin yapıldığı sorulara yer verilmiş mi, öğrencinin tarihi konuları daha iyi anlayabileceği okuma parçalarına ve görsellere yer verilmiş mi vb. soruların cevapları bulunmaya çalışılmıştır. Çalışmada elde edilen bulgular tabloleştirilmiştir. Çalışmanın sonucunda; Malazgirt Savaşı gibi bazı temel konuların dışında yer alan bilgilerde, üzerinde durulan konularda ve ders kitaplarının öğretimsel düzeninde farklılıklar göze çarpmaktadır.

Anahtar Kelimeler: tarih eğitimi, ders kitapları, Büyük Selçuklu Devleti, ortaokul, imge

Giriş

Eğitim başta olmak üzere hayatın birçok alanında devletlerin bazı temel görevleri vardır. Bu görevlerden biri de günümüze değin elde edilen bilgilerin yeni kuşaklara nesnel olarak aktarılmasını sağlama ve öğrenilen bilgilerin yardımıyla bireyin evreni, doğayı, kendisini ve diğer insanları tanımalarına olanak sağlamaktır (Mozakoğlu, 2020: 122). Bu süreçte eğitim kurumları ön planda yer almaktadır. Günümüz dünyasında eğitim kurumları, bilim dallarına

göre farklı olmakla birlikte öğrencilerin ellerinde bulundurabileceği kapsamı geniş ders kitapları ve yardımcı materyaller üzerinden eğitim gerçekleştirmektedir. Tarih biliminde ve eğitiminde ise bu durum diğer sosyal alanlarda olduğu gibi en çok tercih edilen yöntemdir. Verilen bu eğitiminin amacı ise insanlara tarihini, değerlerini, toplumunu tanıyan ve benimseyen iyi vatandaşların yetişmesini sağlamaktır (Demircioğlu, 2008: 75).

Tarih eğitiminin temelde amaçları bu şekildeyken tarih eğitimine yansıyan ulusal tarih anlayışındaki durum kısmen farklıdır. Ulusal tarih anlayışı tüm insanlığın tarihini olumlu ve sahiplenici değildir. Bunun nedeni tarihte mensubu olunan devlet biz, mensubu olunmayan devletlerin ise öteki olarak gsterile gelmesidir. Aynı şekilde modern devletlerin kurulmasında ve gelişiminde inşa edilen ulusal tarih anlayışında ise "ulus" bizi temsil ederken dışarda kalanlar öteki olarak tanımlanmıştır (şimşek, 2018: s. iii). Öteki olarak gsterilenlerde haliyle hep ktlenmiştir. Öteki algısını yıkmak ve barışçı bir anlayış ile tarihi konuların aktarımını sağlamak için UNESCO gibi bazı uluslararası kurum ve kuruluşlar çaba harcamışlardır. Örneğin UNESCO'nun öncüsü görülen Cooperation Intellectuelle komisyonu, milletlerin birbirine kin ve intikam beslemelerine sebep olacak unsurların tarih ders kitaplarından çıkarılmasını önermiş ve bu konuda dikkat edilecek hususları 6 noktada belirtmiştir. Bu noktalar şunlardır:

- Sadece gerçek olan olayları yazmak,
- Herkes tarafından kabul edilen hukuk prensipleri dışında bir devletin suçluluğu ve suçsuzluğu hakkında kesin hüküm vermemek,
- Yabancı bir millete karşı doğrudan ya da dolaylı olarak nefret, kin ve intikam hislerini aşılayacak sözler kullanmamak,
- Savaşlar hakkında bütün gerçekleri söylemek, savaşın zararlı niteliği, felaketli sonuçları hakkında açıklamalar yapmak, savaşın getirdiği barışın devamlı bir barış olamayacağı fikrini aşılamak,
- Milletler arasındaki ilişkileri barış yoluyla çözmeye çalışan örgütlerden söz etmek,
- Sosyal, ahlaki, asker erdemleri yalnız bir millete indirgememektir (Ata ve Safran, 1996: 1-2).

Türkiye'de ise gerek barışçı bir tarih anlayışına katkı sağlamak gerekse dünyada Türk imajını ortaya koyma adına Türkiye ve yabancı devletlerin tarih ders kitaplarında tarihi konuların öğretimine yönelik önemli çalışmalar bulunmaktadır. Bunlardan birisi editörlüğünü Ahmet şimşek'in yaptığı "Dünyada Türk İmajı" başlıklı çalışma otuz sekiz devletin tarih ders kitaplarında Türk imajını ortaya koymaktadır. Türk tarihi içerisinde önemli bir yeri olan Büyük Selçuklular zerine ise ortaokul düzeyi ders kitaplarında Selçuklu tarihi ğretiminde nasıl olduğu üzerine doğrudan doğruya birçok devletin ders kitabına erişilerek karşılaştırılmalı bir çalışma yapılmamıştır. Tek bir devletin tarih ders kitapları incelemelerinde ise Selçuklu tarihinin hem imaj hem de ders kitaplarında ğretili ilişiği olduğu ölçüde bazı çalışmalarda yerini almıştır. Bu alışmalar üzerine kısaca bilgi vermenin faydalı olacağı görülmektedir.

Refik Turan tarafından yapılan "Azerbaycan Lise Tarih Ders Kitaplarında Türk İmajı" başlıklı çalışmanın bir bölümünde Büyük Selçuklu tarihi konularının Azerbaycan ders kitaplarında incelemesi yapılmıştır. İnan tarih ders kitapları üzerine yapılan çalışmalardan birisi Hly elik ve Muhammed Bilal elik tarafından yapılan "İnan İslam Cumhuriyeti Lise Tarih Ders Kitaplarında Türk İmajı" adlı makaledir. Bu makalede oldukça kısa bir şekilde İnan ders kitaplarında Büyük Selçuklu imajı üzerine bilgi verilmiştir. Yine İnan tarih ders kitapları üzerine oldukça kapsamlı bir çalışmada Mehmet Batan tarafından yapılan "İnan İslam Cumhuriyeti İlk

ve Ortaöğretim Ders Kitaplarında Türkler ve Türk İmajı” başlıklı yüksek lisans tezidir. Bu tezde Batan, İran ders kitaplarında Türk imajını tespit etmeye çalışmıştır. Çalışma oldukça kapsamlı olmakla birlikte Selçuklular dahil İran coğrafyasında kurulan Türk devletleri ile Osmanlılar ve Türkiye üzerine imajı da ihtiva etmektedir. Türkiye tarih ders kitaplarında ise Selçuklular üzerine Mehmet Suat Bal tarafından yapılan “Türkiye’de Selçuklu Tarihi Öğretiminin Tarih Dersi Programı, Tarih Dersi Kitabı ve Orta Öğretim Tarih Öğretmenleri Görüşleri Çerçevesinde İncelenmesi” başlıklı makaledir. Bu makale Türkiye’de ortaokul, lise ve üniversite düzeyi Selçuklu tarihi öğretimi üzerine kapsamlı bir çalışmanın methal kısmını oluşturmuştur.

Günümüzde Selçuklu coğrafyasında yer alan İsrail Devleti’nin tarih ders kitapları üzerine Selim Tezcan, Mehmet Sadık Gür ve Alper Sarıbaş tarafından yapılan “İsrail Tarih Ders Kitaplarının (1948-2014) Gözünden Selçuklular: Filistin-Kudüs Hâkimiyetleri ve Haçlı Seferleri ile Cihat Hareketinin Başlangıcındaki Rollerini” başlıklı çalışmada, Büyük Selçuklu ve bakiyesi devletlerin Yakınoğu’daki faaliyetleri, Haçlılar ve Fatimiler ile olan mücadeleleri İsrail’in kuruluşundan 2014 yılına değin ders kitaplarında incelenmiştir. Çalışmada oldukça uzun bir zaman diliminin ders kitaplarının incelemesi yapıldığı için dönemsel olarak Selçukluların ders kitaplarında nasıl yer aldığını da ortaya koyması bakımından önemlidir. Belirtilen bu çalışmalar Selçuklu tarihi öğretimi konusunda önemli adımlar olmuşlar ve kendilerinden sonra yapılan çalışmaları etkilemişlerdir.

Genel olarak bakıldığında ise Büyük Selçuklu tarihi konularının öğretimi önem arz etmektedir. Çünkü herhangi bir çağ ayrımı olmaksızın Türk ve dünya tarihi üzerine bakıldığında büyük coğrafyalara egemen olan devletlerden birisinin Büyük Selçuklu Devleti olduğu görülmektedir. Selçukluların hâkimiyet coğrafyasına bakıldığında doğuda Orta Asya’dan batıda Ege ve Akdeniz sahillerine kadar kuzeyde Aral Gölü ve Hazar Denizi, Kafkasya ve Karadeniz’e, güneyde Arabistan Yarımadası dahil Umman Denizi’ne kadar uzandığı görülmektedir” (Köymen, 2004: 1). Belirtilen bu coğrafyada günümüzde yaklaşık yirmi küsur devlet ve özerk bölge yer almaktadır. Dolayısıyla bu devletlerden bazıları ortaokul tarih ve sosyal bilgiler ders kitaplarının bir bölümünü Selçuklulara ayırmaktadırlar. Üzerinde durulan bu çalışmada ise Selçuklu coğrafyasında günümüzde yer alan Azerbaycan, İran, Türkmenistan, Irak ve Türkiye’de ortaokul düzeyi okullarda Büyük Selçuklu tarihi konularının öğretiminin nasıl olduğu ve nasıl bir imaj ile konuları aktardıkları ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Yöntem

Araştırma Modeli

Bu çalışmada tarih eğitimi araştırmalarında yaygın olarak kullanılan nitel araştırma usullerinden olan betimsel tarama yöntemi kullanılmıştır. Nitel araştırma, algı ve durumların doğal ortamda oldukları gibi gözlenmesine odaklanan araştırma türü olmakla beraber sosyal gerçeğe ve probleme yorumlayıcı ve doğal olarak yaklaşır ve birden fazla teknik kullanır (Balci, 2018: 304). Bu teknikler, doküman analizi, gözlem, görüşme vs. çeşitli metotlardan oluşmaktadır. Betimsel tarama yöntemi ise eldeki verileri dikkatli ve eksiksiz bir şekilde tanımlamamızı sağlar. Ayrıca olgunun çeşitli yönlerini ve aradaki ilişkileri detaylı bir şekilde analiz ederek oldukları şekliyle göstermemizi sağlamaktadır (Büyüköztürk vd., 2019: 24).

Evren ve Örneklem

Çalışmanın evrenini, Büyük Selçuklu coğrafiyasında günümüzde yer alan İnan, Azerbaycan, Türkiye, Türkmenistan ve Irak'ta yakın tarihlerde (2013 ve sonrası) ortaokullarda okutulan tarih ve sosyal bilgiler ders kitapları oluşturmaktadır. Çalışmanın rneklem grubu, Büyük Selçuklu tarihi konularını içeren ortaokul tarih ve sosyal bilgiler ders kitaplarıdır.

İncelemesi yapılan ders kitapları:

- Türkiye: Cengiz Yıldırım, Fatih Kaplan, Hayriye Kuru ve Mukaddes Yılmaz, Sosyal Bilgiler 6, Millî Eğitim Bakanlığı, Ankara, 2019.
- Azerbaycan: Yakub Mamudlu, Leyla Hüseynova, Babek Xubyarov, Sabir Ağayev, Sebil Behremova ve Hacer Alişova, mumi Tarix 7, Azerbaycan Cumhuriyeti Eğitim Bakanlığı, Bak, 2018.
- Türkmenistan: Asker Ekayev, Türkmenistan'ın Tarihi 8, Türkmenistan Devlet Yayınları, Aşkabat, 2016.
- Irak: Taha Tefik İsrá, Arap İslam Tarihi, Irak Cumhuriyeti Eğitim Bakanlığı Müfredat Genel Müdürlüğü, Bağdat, 2017.
- İnan: Mesut Javadian, Abdulresul Khairandish, Muhammed Ali Alavi Kia, Cevad Abbasi, Toobi Fazeli, Fehime Farahman ve Haşmetullah Salimi, İnan ve Dünya Tarihi 1, İnan Ders Kitabı Yayıncılık, Tahran, 2013.

Ders kitapları üzerinden yürütülen bu çalışma etik kurul onayı gerektirmemektedir.

Verilerin Toplanması ve Analizi

Çalışmanın verileri Türkiye, İnan, Türkmenistan, Azerbaycan ve Irak'ta yer alan ortaokul düzeyi okulların tarih ve sosyal bilgiler ders kitaplarından elde edilmiştir. Türkmenistan ve İnan tarih ders kitaplarına, Türkmenistan ve İnan'da eğitimini tamamlamış bireylerin aracılığıyla ulaşılmıştır. Azerbaycan, Irak ve Türkiye ders kitaplarına ise bireysel olarak ulaşılmıştır. Irak ve İnan ders kitaplarının Türkçe evirisi Yazar 1 tarafından yapılmıştır. Ders kitaplarındaki verilerin incelenmesinde ise doküman analizi metodu kullanılmıştır. Doküman analizi; basılı, elektronik kaynakları ve belgeleri incelemek ve yorumlamak için kullanılan sistemli bir yöntemdir. Nitel araştırmalarda kullanılan diğer yöntemlerde olduğu gibi doküman analizinde de konular üzerinde anlam çıkarmak ve anlayış oluşturmak verilerin titiz bir şekilde incelenmesini ve yorumlanmasını gerektirmektedir (Kıral, 2020: 174).

Ders kitaplarının içerik analizinde, Büyük Selçuklu tarihi üzerine hangi konulara yer verildiği, tarihsel anlamda önemli gelişmelerin nasıl aktarıldığı, belirtilen hususların neler olduğu ve konuların hangi başlıklar altında yer aldığı gibi soruların cevapları bulunmaya çalışılmıştır. Konuların pekişmesi ve öğrencilerin konuyu anlamasına ve başarı ölçümüne yönelik, lme ve değerlendirme açısından konu sonu ve ünite sonu değerlendirme sorularına yer verilmiş mi, dönemin şahsiyetleri veya gelişmeleri üzerine öğrencilerin konuyu anlamasına yardımcı olacak okuma parçalarına yer verilmiş mi, konulara paralel olarak görsellere yer verilmiş mi soruların cevapları ders kitaplarından aktarılmıştır. Elde edilen bulgular her ülkenin ayrı olacak şekilde ayrı başlıklar altında verilmiştir. Bilgi yanlışı veya anlamda değerime yol açan bilgilerin doğru olanlarını ifade etmek için alanında yetkin akademik kaynaklar kullanılmıştır. Ders kitaplarının karşılaştırılması metin içi akıcılığın bozulmaması için sonuç bölümünde yer almıştır. Bunun yanı sıra ders kitaplarında yer alan dini ve millî imgeler başta olmak üzere verilmeye çalışılan imgeler yer aldığı konuların ana fikri doğrultusunda tespit edilmeye çalışılmıştır. İmge, Berger'e göre; başlangıçta mevcut olmayan, hayal edilen ögeleri gözde

canlandırma amacı ile yapılırken ilerleyen süreçte Y'nin X'i nasıl gördüğünü betimleyen bir duruma gelmiştir. Bu durumun nedeni ise bireysellik bilincinin gittikçe artan tarih bilinciyle birlikte gelişmesinden kaynaklanmaktadır (Berger, 2020: 10).

Bulgular

Azerbaycan Ortaokul Ders Kitaplarında Selçuklular

Azerbaycan, Büyük Selçuklu coğrafyasının bir bölümünü oluşturan Kafkas Bölgesi devletleri arasında yer almaktadır. Azerbaycan coğrafyasının Selçuklular tarafından fethi Tuğrul Bey ve Sultan Alp Arslan Dönemi gelişmeleri arasındadır. Günümüzde Azerbaycan Cumhuriyeti eğitim sistemi incelendiğinde İptidai tahsilin (ilkokul) 1-4. sınıfları, Esas tahsilin (ortaokul) 5-8. sınıfları ve Orta tahsilin (lise) 9-11. sınıfları kapsadığı görülmektedir. Zorunlu eğitim süresi ilk, orta ve lise yıllarını içermektedir (Savaş, 2009: 274). Azerbaycan Cumhuriyeti ortaokul ders kitaplarında Selçuklu tarihi konuları, ortaokul 7. sınıflarda okutulan “Ümumi Tarix 7” kitabında yer almaktadır. Ders kitabındaki tarihi konuların bir bölümünü “Feodalizm doğudan başladı” ana başlığı altında Asya coğrafyasının Orta çağ tarihi konuları diğer bölümünü “Feodalizm Avrupa da” ana başlığı altında Orta çağ Avrupa tarihi konuları oluşturmaktadır. Büyük Selçuklu tarihi konuları “Feodalizm doğudan başladı” bölümünde “Selçuk İmparatorluğu” başlığı altında yer almıştır.

Büyük Selçuklu Devleti tarihine başlanırken ilk olarak Selçukluların menşei üzerine bilgi verilmektedir. Devletin yöneticilerinin menşei Oğuz Yabgu Devleti'ne dayandırılmakta ve Selçuklular Oğuz Yabgu Devleti'nin devamı olarak görülmektedir. Bu konuda şu ifadeler yer almıştır: “Muayyen manada bu devleti Oğuz Devleti'nin devamı olarak görmek gerekir. Çünkü devleti kuranların babaları Oğuz Devleti'nde yaşamış, devlet idareciliğinin kurallarını burada öğrenmişlerdir” (Mahmudlu vd., 2018: 48). Selçuklu Devleti'nin kuruluş süreci konusunda ilk olarak Selçuk Bey'in, Oğuz Yabgu Devleti'ndeki görevinin subaşı olduğu ve Oğuz yabgusu ile arasının açılmasından kaynaklı olarak Cent şehrine geldiği belirtilmiştir. Kitapta, Cent'ten Horasan'a göçe değin yaşanan gelişmeler üzerinde durulmayarak doğrudan Selçukluların devlet olarak ortaya çıkmasına geçilmiştir. Bu konuda şu hususlar belirtilmiştir: “Selçuklular Horasan'ın önemli şehirlerinden olan Nişabur'u ele geçirdiler. Tuğrul Bey'in önderliğinde 1038 yılında başkent Nişabur'da Selçuklu Devleti kuruldu” (Mahmudlu vd., 2018: 48). Ders kitabı; Selçukluların devlet olarak kuruluş yılını 1038, kuruluş yerini ise Nişabur olarak belirtmektedir.

Büyük Selçuklu Devleti'nin devletleşme yolundaki önemli adımlardan birisi olan Dandanakan Savaşı şu şekilde aktarılmıştır: “Gazneliler Horasan'da yeni bir devletin ortaya çıkmasını istemedi. Bundan dolayı da büyük bir ordu ile Selçuklular üzerine yürüdüler. Merv yakınlarındaki Dandanakan adlı yerde savaşıldı. Selçuklu ordusu Gaznelileri darmadağın etti.” (Mahmudlu vd., 2018: 48). Dandanakan Savaşı'nın sonuçları konusunda, Tuğrul Bey'e sultan unvanının verildiği ve artık fetihlerin Azerbaycan, İran ve Irak'a yönelik yapılacağı belirtilmiştir.

Ders kitabınının 48. sayfasındaki Dandanakan Savaşı'nı temsili olarak gösteren minyatürde askerlerin tuttuğu sancağın net olmamasından kaynaklı olarak askerlerin hangi taraftan olduğu ayırt edilememektedir. Görsel altında açıklamanın da yapılmadığı göz önüne alındığında öğrencilerin minyatürdeki askerleri Gazneliler veya Selçuklular olarak ayırt etmeleri zorlaşmaktadır. Ayrıca ders kitabında savaş ile ilgili görsellerin oldukça fazla olduğu göze çarpan diğer bir noktadır.

Ders kitabında Selçukluların Azerbaycan'ı fethi, Tuğrul Bey Dönemi fetihleri arasında yer almıştır. Selçuklu ordularının Hemedan, İsfahan, Gilan ve Azerbaycan'a sefer düzenledikleri belirtilmiş olup akabinde Selçukluların, Azerbaycan'da yer alan "Rvendileri, şedddileri ve Tiflis Müslüman emirlerini tebaa ettikleri" belirtilmiştir. Selçukluların Azerbaycan'da uyguladığı yönetim üzerine bilgi verilmemiştir. Tuğrul Bey ile Abbasilerin münasebetleri konusunda Bveyhlere değinilmeden Tuğrul Bey'in "işgalini genişlettiği" ve Arap Halifeliğinin (Abbasiler) başkenti Bağdat'ı ele geçirdiği belirtilmiştir. Akabinde Abbasilerin artık Selçuklulara "bağımlı olduğu" ve Tuğrul Bey'e Doğunun ve Batının hükümdarı unvanının verildiği belirtilmiştir. Ancak bu unvanın kim tarafından ve niçin verildiği belirtilmemiş olup muamma olarak kalmıştır.

Ders kitabında Sultan Alp Arslan "İslam'ın işiği" olarak nitelenmiştir. Bu dönem konusunda, Tuğrul Bey'den sonra Alp Arslan'ın tahta çıktığı ve onun "Anadolu'ya yayılma" fikrinde olduğu vurgulanmıştır. Bu dönemdeki Selçuklu fetihleri olarak; Ani, Tiflis ve Kars Őehirlerinin ele geçirildiği ve daha sonra Anadolu'ya doğru fetihlerin başladığı aktarılmıştır. Bu durum karşısında Bizans imparatorunun büyük bir ordu topladığı ve bu orduda "Türk aşiretlerinin de olduğu" açıklanmıştır. Malazgirt Savaşı ykleyici ve gayet sade bir anlatım ile yer bulmuş ve şu Şekilde aktarılmıştır:

İki ordu Malazgirt Ovası'nda karşılaştı. Malazgirt Savaşı 26 Ağustos 1071'de gerçekleşti. Uzlar ve Peçenekler Selçukluların yanına soydaşları olduğu için geçtiler. Bizans İmparatoru bu vaziyeti görünce çekildi. Alp Arslan fırsattan istifade ederek düşmanın üzerine hücuma geçti. Bizans İmparatoru yaralanarak esir düştü (Mahmudlu vd., 2018: 49).

Malazgirt Savaşı'nın önemi ve sonuçları üzerine kitapta, bu savaşın bir dönüm noktası olduğu ve Doğu Anadolu'nun kalıcı bir Türk toprağı olduğu belirtilmiştir. Ayrıca Selçukluların Bizans ile savaş sonucunda anlaşma yaptığı ve bu anlaşmada yardımcı kuvvet ve vergi konusunda Bizans ile anlaşıldığı belirtilmiştir. Akabinde Abbasi Halifesinin Sultan Alp Arslan'a "İslam'ın işiği" sanını verdiği vurgulanmıştır. Sultan Alp Arslan'ın Malazgirt Savaşı'ndan sonraki faaliyetleri hakkında bilgi verilmeyerek doğrudan Melikşah Dönemi'ne geçilmiştir. Bu durum ders kitabında konular arası geçişte bağlayıcılığa yeterince önem verilmediğini göstermektedir.

Sultan Melikşah'ın, Alp Arslan'dan sonra tahta çıktığı ve babası gibi askeri seferlere devam ettiği belirtilmiştir. Bu dönemdeki Selçuklu fetihleri konusunda, Konya ile Ankara'nın ele geçirildiği ve "Suriye'nin işgal edildiği" açıklanmıştır. Kutalmış Oğulları ve diğer Selçuklu emirleri ile Türkmen beylerinin Anadolu'yu fetihleri, Melikşah adına yapıldığı izlenimi verilerek aktarılmıştır. Bu dönemdeki diğer bir gelişme olarak başkentin Rey'den İsfahan'a taşınması gösterilmiştir. Ders kitabında bu dönem üzerine bazı genel tespitlerde bulunulmuştur. Bu tespitlerde, Sultan Melikşah Dönemi'nin "Selçukluların altın ağı" olduğu ve Vezir Nizamlmlkn devleti bu kadar güçlü klmada büyük rolü olduğu belirtilmiştir. Fakat Nizamlmlkn devleti güçlü klmada oynadığı rol açıklanmamıştır.

Sultan Melikşah Dönemi'nden sonraki Selçuklu tarihi konuları "Büyük İmparatorluğun kş" başlığı altında anlatılmıştır. Bu dönem, sultanlar ve dönemlerindeki gelişmeler üzerinden değil genel tespitler üzerinden anlatılmıştır. Sultan Melikşah'tan sonra devletin zayıflamaya başladığı, emirler arasında i savaşlar ve isyanların çıktığı açıklanmıştır. Ders kitabında bu nedenlerden dolayı şu sonuçların ortaya çıktığı belirtilmiştir: "Avrupa yağmalanmasını önlemek mümkün olmadı. (Haçlı seferleri kastediliyor.) Haçlılar, Suriye ve Filistin'in kıyı bölgelerini ele geçirerek Kudüs' ele geçirdi" (Mahmudlu vd., 2018: 51).

Ders kitabının 51. sayfasında yer alan Sultan Sencer görselinde, Sultan Sencer'in sağ elinde yer alan mimari yapı ile onun döneminde mimari çalışmalarda önemli gelişmelerin yapıldığı izlenimi öğrencilere verilmiştir.

Ders kitabında başta Berkyaruk ve Muhammed Tapar olmak üzere Fetret Dönemi Selçuklu sultanları yer almamıştır. Dolayısıyla tarihi konuların doğal akışında kopukluklar göze çarpmakta ve öğrencilerin bu dönemi tam olarak öğrenmelerini güçleştirmektedir. Sultan Sencer Dönemi gelişmeleri arasında yer alan Oğuz İsyanı ve Katvan Savaşı ders kitabında yer almamıştır. Bu dönem ve devletin yıkılışı yine genel tespitler üzerinden şöyle aktarılmıştır: “Sonuncu Selçuklu Sultanı Sencer'in hükümdarlığında, devletin parçalanması hızlandı. Onun arazisinde Kirman, Suriye, Irak ve Anadolu sultanlıkları ile Azerbaycan atabeyleri ve Anadolu beylikleri ortaya çıktı” (Mahmudlu vd., 2018: 50). Selçukluların bakiyesi olan bu devletler arasında Harzemşahlar Devleti ve Zengiler dahil atabegliklerin çoğu sayılmamış olup bu bariz bir eksiklik olarak kendisini göstermektedir.

Ders kitabında, Selçuklulara yönelik herhangi bir olumsuz imgeye rastlanılmamıştır. Olumlu mana da bir benimseyiş açıkça kendisini göstermektedir. Ders kitabı öğrencilerin pedagojik seviyelerine uygun ve olabildiğince geniş ölçekten sade bir şekilde konular anlatılmıştır. Fakat Fetret Dönemi ile Sultan Sencer Dönemi gelişmeleri üzerine verilen bilgilerin yetersiz olduğu ve belirtilen dönemleri öğrencilerin anlamasına yeterince imkân tanımadığı görülmektedir. Ölçme ve değerlendirme olarak hazırlık soruları ve ünite sonu soruları yer almıştır. Görsel olarak; harita, minyatür ve günümüzde Türkmenistan'da yer alan Selçuklu sultanlarının büstlerinin fotoğraflarına yer verilmiştir. Kitapta, Selçuklular üzerine okuma parçası bulunmamaktadır. Kültür ve medeniyet konuları üzerine ders kitabı incelendiğinde “ikta usulü, uç komutanları, öşür ve ticaret” konuları oldukça kısa biçimde açıklanmıştır. Kültür ve medeniyet üzerine verilen bilgiler yeterli değildir.

İran Ortaokul Ders Kitaplarında Selçuklular

İran, Büyük Selçuklu Devleti'nin doğrudan doğruya kurulduğu coğrafya olup Merv haricindeki Nişabur, İsfahan ve Rey gibi Selçuklu başkentlerine ev sahipliği yapmıştır. Ayrıca Kirman Selçukluları gibi Büyük Selçuklu bakiyesi devletlerin merkezi olmuş bir coğrafyadır. İran eğitim sistemi incelendiğinde ilkokulun 1-6. sınıfları, ortaokulun 7-9. sınıfları ve lisenin 10-12. sınıfları kapsadığı görülmektedir (Çelik ve Çelik, 2018: 249). İran ortaokul düzeyi okullarının tarih ders kitaplarına bakıldığında Selçuklu tarihi konularının ortaokul 8. sınıflarda okutulan “İran ve Dünya Tarihi 1” kitabında yer aldığı görülmektedir. Ders kitabı, İlk çağ uygarlıklarından Safevi Devleti'ne değin olan tarihi konular ile sınırlıdır. Selçuklu tarihi konuları “İslamiyet'in doğuşundan Safevilere” başlıklı 5. bölümde yer almıştır. Selçukluların kuruluş süreci konusunda menşei başta olmak üzere herhangi bir bilgi verilmeden “Gaznelilerin etkisiz politikaları nedeniyle Selçukluların güçlerini ve topraklarını arttırma fırsatı buldukları” belirtilerek konuya giriş yapılmıştır. Selçukluların devletleşmesini, Gaznelilerin içerisinde bulunduğu duruma indirgemek Selçukluların sarf ettikleri mücadeleleri yok sayma olarak değerlendirilebilir. Ders kitabında Selçukluların kuruluş sürecinde önemli roller üstlenen Selçuk Bey, Arslan Yabgu ve Çağrı Bey yer almamıştır.

Dandanakan Savaşı konusunda kitapta şu hususlar belirtilmiştir: “Nişabur Selçukluların eline geçtiği için Gazne Sultanı Mesut harekete geçmiş ve Selçukluların üzerine yürümüştür. Ancak Dandanakan denilen yerde Selçuklulara yenilmiştir” (Javadian, Khair Andish, Alavi Kia, Abbasi, Fazeli, Farahman & Salimi, 2013: 148). Savaşın sonuçları konusunda; Horasan'ın artık Selçuklulara geçtiği, Tuğrul Bey'in “padişah” olduğu ve merkezi Nişabur olmak üzere Tuğrul

Bey'in kendi adına hutbe okutup, sikke bastırđı belirtilmiştir. Ders kitabında, Tuğrul Bey'in hâkimiyetini meşrulaştırmak için "Abbasi Halifesinin desteğini aradığı" ve ayrı bir cümle ile Tuğrul Bey'in İnanlıların yeteneğini sahada kullandığı vurgulanmıştır. Selçukluların İnan coğrafyasını ele geçirmesi konusu, son derece kısa bir şekilde "İnan'ın orta, batı ve güney bölgeleri de Selçuklu topraklarına katıldı." denilerek aktarılmıştır. Fakat bu bilgi Selçukluların İnan coğrafyasını fethini aktarmaya yetersizdir. Tuğrul Bey'in önde gelen vezirinin "Amid'l-mülk Kndri" olduğu belirtilerek bu devlet adamı ön plana çıkarılmaktadır. Sultan Alp Arslan Dönemi'nin olumlu bir yaklaşım ile anlatıldığını söylemek mümkündür. Bu dönem üzerine değinilen gelişmelere bakıldığında, devletin sınırlarının Seyhun Nehri'nden batıda Akdeniz'e ulaştığı belirtilmiş ve İslam'ın doğusundan beri İnan'da kurulan bir devletin, en geniş sınırları olduğu açıklanmıştır. Bundan dolayı da tarihçilerin bu devlete "Selçuklu İmparatorluğu" dedikleri belirtilmiştir. Konuların anlaşılabilirliği için belirtilen bu ifadelerin yerinde olduğunu söylemek mümkündür.

Ders kitabının 148. sayfasında yer alan Büyük Selçuklu Devleti siyasi haritasında bazı hatalar bulunmaktadır. Haritada bazı nehirler yer alırken (Nil Nehri) bazıları (Fırat, Dicle, Seyhun, Ceyhun) yer almamıştır. Trabzon Rumları ayrı tutulmamıştır. Filistin ve Hicaz Bölgesi, Selçuklu sınırlarında gösterilmemiştir. Marmara Denizi, Van Gölü ve Urmiye Gölü kara olarak yer almıştır. Mekkn Bölgesi (Pakistan dahil) ve Aral Gölü'nün doğu ve batı tarafları Selçuklu sınırlarına dahil edilmemiştir. Bu sebeplerden dolayı harita Selçuklu sınırlarını tam olarak gösterememesi ve belirtilen hatalardan dolayı yetersiz kalmıştır.

Ders kitabında Malazgirt Savaşı "nemli bir olay" olarak nitelendirilmiş olup Irak ders kitabına oranla üzerinde durulmuştur. Malazgirt Savaşı'nın nedeni olarak Selçukluların Batı İnan'ı işgal ettikten sonra Bizans ile komşu olması ve Bizans'ın Anadolu'dan Selçukluları çıkarmak istemesi gösterilmiştir. Bu savaşın 1071 yılında Türkiye'de yer alan Malazgirt'te yapıldığı ve savaş sonunda Bizans İmparatoru Romen Diyojen'in esir edildiği belirtilmiştir. Savaşın sonuçları konusunda fidiye karşılığı Romen Diyojen'in serbest bırakıldığı aktarılmıştır. Ders kitabında Bizans ile yapılan antlaşma üzerinde durulmamıştır. Kitapta Malazgirt Savaşı'ndan sonraki süreç kastedilerek şu ifade yer almaktadır: "Bu gelişmeler ile İslamiyet ve Farsça Anadolu'da daha fazla yayılmıştır" (Salimi vd., 2013: 148). Bu ifadelerden anlaşılacağı üzere Türklerin Malazgirt Savaşı'ndan sonraki glerinin Anadolu'da İslamiyet'in yayılmasını sağladığı ve Farsçanın da yayılma imknı bulduğu izlenimi verilmiştir.

Ders kitabında Sultan Alp Arslan'ın Malazgirt Savaşı'ndan sonraki faaliyetleri diğer kitaplarda da olduğu gibi yer almamıştır. Melikşah Dönemi "Melikşah ve Nizamülmülk Selçuklu Hakimiyetinin Zirvesi" başlığı altında anlatılmıştır. Bu konuda, Nizamülmülk'n ön plana çıkarılarak anlatıldığını söylemek mümkündür. Melikşah'ın önde gelen veziri Nizamülmülk'n sayesinde "hkmetin temellerini güçlendirdiği" vurgulanmıştır. Sonrasında Melikşah'ın şam'a ve Anadolu'ya özel bir ilgisinin olduğu belirtilmiş ve onun "göçmen Türk gruplarından faydalanarak Anadolu'ya yerleştirdiği" aktarılmıştır.

Selçuklu-Abbasî münasebetlerine Melikşah Dönemi gelişmeleri arasında yer verilmiştir. Bu konu olumsuz bir ima ile şöyle aktarılmıştır: "Melikşah devrinin önemli gelişmeleri arasında Abbasî halifeleriyle yüzleşilmesi de vardı. Kendilerini Abbasî Halifeliğinin Bveyhlerden kurtarıcısı olarak gören Selçuklular; Halifelerin, politikalarına tam olarak uymalarını istemişlerdir" (Salimi vd., 2013: 149). Akabinde İsfahan'da Nizamülmülk'n güzel binalar yaptırdığı ve Selçuklu başarılarının önemli bir parçasını oluşturduğu vurgulanmıştır. Ders kitabında "bu dönemin başarısı, ülkenin bütün işlerini fiilen kontrol eden Nizamülmülk gibi büyük bir adamın inceliği ve yeterliliğinden kaynaklandığı" tespiti yapılmıştır. İfade

edilenlerden de anlaşılacağı üzere devletin ihtişamlı döneminde Sultan Melikşah'ın veya Türk menşei olan idarecilerin Nizamülmülk kadar başarı sağlayamadığı imgesi verilmiş ve bu dönemde deneyimli devlet adamı Nizamülmülk ön plana çıkartılmıştır. Bu yönü ile millî bir imge ile konunun aktarılmaya çalışıldığını söylemek mümkündür.

Kitapta "İsmail'iler Dağların Hükümdarı" başlığı altında bir okuma parçası verilerek Bâtıniler anlatılmıştır. Selçuklu tarihi konularının arasında olmasına rağmen Bâtıniler meselesi Selçuklular üzerinden anlatılmamıştır. Bu durumun tersi olarak Bâtıniler üzerinden Selçuklular anlatılmaya çalışılmıştır. Okuma parçasının içeriğinde; Bâtınilğin güçlü bir siyasi ve dini akım olduğu, kurucusunun Hasan Sabbah olduğu ve Alamut, Şah Dej gibi kaleleri üs edindikleri belirtilmiştir. Selçukluların Bâtıniler ile yıkılana kadar mücadele ettiği ancak Moğolların Bâtınilere son verdiği açıklanmıştır. Nizamülmülk'ün ve önemli devlet idare insanlarının Bâtıniler tarafından öldürülmesi konusunda herhangi bir bilgiye yer verilmemiştir. Selçukluların zayıflaması ve yıkılması konusu genel ifadeler ile anlatılmıştır. Bu konu üzerine bakıldığında Nizamülmülk ve Melikşah'ın vefatından sonra taht kavgalarının yaşandığı ve atabeylik ve ikta sisteminin bu bölünmeyi hızlandırdığı vurgulanmıştır. Akabinde iktanın basit bir şekilde tanımı yapılmış olup "halkın bu sisteme karşı muhalefet ettiği" ve "memnuniyet duymadıkları" belirtilmiştir. Halkın ikta usulünden memnuniyet duymama nedeni kitapta yer almamıştır. Dolayısıyla bu konuda neden sonuç ilişkisinden uzaklaşmıştır.

Ders kitabının 151. sayfasında yer alan Sultan Sencer ve İranlı Şair Muizzî'yi resmeden Moğol stili ile yapılmış minyatürde, Sultan Sencer'in bilimsel çalışmalara katıldığı, bilim insanlarını ve şairleri himaye ettiği resmedilmiştir. Bilime verilen değeri göstermesi bakımından görsel seçimi son derece yerinde olmuştur.

Selçukluların Fetret Dönemi üzerine ders kitabı incelendiğinde Berkyaruk ve Muhammed Tapar başta olmak üzere önemli sultanlara ve meliklere değinilmediği görülmektedir. Dolayısıyla tarihi konuların akışında kopukluk yaşanmıştır. Sultan Sencer'in "Melikşah'tan sonra gelen en önemli sultan olduğu" kitapta vurgulanmıştır. Sultan Sencer'in başkentinin Merv şehri olduğu ve devleti birleştirmeye çalıştığı belirtilmiştir. Selçuklu tarihinde önemli hadiselerden birisi olan Katvan Savaşı kitapta yer almamıştır. Oğuz İsyanı ise neden-sonuç ilişkisi içerisinde anlatılmamıştır. Bu konuda Sultan Sencer'in Oğuzlara esir düştüğü ve kurtulsa da fazla yaşamayarak vefat ettiği belirtilmiştir. Devletin yıkılışı şöyle geçmektedir: "Nihayetinde de Selçuklu toprakları üzerinde atabeylikler ve bağımsız olan yeni devletler ortaya çıktı" (Salimi vd., 2013: 149). Ders kitabında bağımsız olan bu atabeyliklere ve devletlere değinilmemiştir.

Ders kitabını incelendiğinde, Selçukluların menşei, kuruluş süreci başta olmak üzere pek çok konu ile ilgilenilmediği Melikşah gibi önemli sultanların döneminde ise Nizamülmülk gibi vezirlerin ön plana çıkarıldığı görülmektedir. Ders kitabında Alp Arslan konusunda olumlu bir yaklaşım sergilediğini söylemek mümkündür. Görseller konusunda ders kitabı incelendiğinde Selçukluların en geniş sınırlara ulaştığı bir harita ve Moğol stili minyatür olarak bilinen minyatür türü üzerinde Sultan Sencer ile İranlı Şair Muizzî'nin yer aldığı bir görsele yer verilmiştir. Ölçme ve değerlendirmelerde, konu sonu ve ünite sonunda, Selçuklular tarihi üzerine sorular yer almıştır. Fakat bu sorular Selçuklu tarihi konularını kapsayıcı değildir. Kültür ve medeniyet olarak ise İran ve İslam medeniyeti üzerine bilgiler kitapta yer almıştır. Ayrıca kitapta Bâtıniler üzerine bir adet de okuma parçasına yer verilmiştir.

Türkmenistan Ortaokul Ders Kitaplarında Selçuklular

Türkmenistan, Büyük Selçuklu Devleti'nin kuruluş süreci başta olmak üzere Merv Şehri ile Selçuklu Sultanı Sencer'e başkentlik yapmış bir coğrafyada yer alan ülkedir. Türkmenistan eğitim sistemi incelendiğinde ilkokulun 1-4. sınıfları, ortaokulun 5-8. sınıfları kapsadığı görülmektedir. Türkmenistan'da lise öğrenimi ortaokuldan sonra alanlara göre farklı olmakla birlikte 2 ya da 3 yıl sürmektedir (Aşkabat EĞitim Müşavirliği, 2013). Türkmenistan ortaokullarında okutulan ders kitapları incelendiğinde 8. sınıf tarih ders kitabında Selçuklu tarihi konularının yer aldığı görülmektedir. Ders kitabının kapsamını Karahanlılardan itibaren XVI. yüzyıl Türkmen hanlıklarına değin tarihi konular oluşturmaktadır. Selçuklu tarihi konuları "Büyük Selçuklu Türkmenlerinin Devleti" başlığı altında kitabın bir ünitesinin tamamında yer aldığı görülmektedir. Ders kitabında Selçuklu tarihi konuları Dukak Bey'den başlatılmış olup hemen her konuya yer verilmeye çalışılmıştır. 35 sayfa süren Selçuklu siyasi tarih konularının yeterince görsel ve etkinlik verilmeden anlatılması nedeniyle 8. sınıf öğrencilerin pedagojik düzeylerinin üzerindedir.

Selçuk Bey'in babası gibi OĞuz Yabgu Devleti'nde subaşılık görevini ifa ettiği ancak Yabgu'nun "yerine geçmek isteyince" aralarının bozulduğu ve bu nedenle de maiyetiyle birlikte Cent Şehrine geldiği belirtilmiştir. Cent'ten sonraki süreç üzerine ders kitabı incelendiğinde diğer kitaplarda yer almayan Selçukluların; Samaniler, Karahanlılar ve Gazneliler ile münasebetlerine etraflıca değinildiği görülmektedir. Yine diğer kitaplarda yer almayan Arslan Yabgu'yu Gazneli Sultan Mahmud'un hapsedmesi olayı, Harezm'e ve Horasan'a olan Selçuklu gçleri kitapta geniş bir Şekilde anlatılmıştır. Dandanakan Savaşı konusunda önce Nişabur'un kontrol edildiği belirtilmiş ve bunun üzerine de Gazneli Sultan Mesud'un ordusuyla harekete geçtiği aktarılmıştır. Ders kitabı Selçukluların, Gazneliler ile savaşmaya karar vermesini ağrı Bey'in kendi anlatımıyla Şöyle aktarmıştır:

ağrı Bey: Gaznelilerin bazı topraklarını işgal ettik. Bu nedenle lmeli ya da yaşamalıyız. Kazanırsak dünyaya sahip oluruz, kaybedersek da kaçmak için zamanımız var. EĞer biz bir Őey yapmazsak Sultan Mesud valilerine, bize karşı haber salacak. Bugün biz açlık çekiyoruz, aldığımız haberlere göre onlarda açlık çekmektedirler. Çocuklarımızı ve ailelerimizi uzak tutmalıyız (Ekayev, 2016: 43).

Bu konuşma Selçukluların içinde bulunduğu varlık ile yokluk arasındaki durumunu tam anlamıyla ortaya koymasına bakımından önemlidir. Ayrıca Ğrenciler açısından devletin ne Őartlar altında mücadele verilerek kurulduğunu bizzat ağrı Bey'den öğrenmesi bu dönemi tanımlamasına yardımcı olmaktadır. Dandanakan Savaşı konusunda ders kitabı incelendiğinde önce ordu mevcudiyetleri verilmiş ve 1040 yılının mayıs ayında "Dandanakan taraflarında" savaşıldığı belirtilmiştir. Savaşın sonuçları üzerine bakıldığında, Gaznelilerin yenildiği ve Selçukluların devletleşme sürecine girdiği vurgulanmıştır. Kitapta Merv kurultayı, İnan'ın ele geçirilmesi, Selçuklu-Abbasî ilişkileri ve Pasinler Savaşı'nı içeren konular İbn-i Esir kaynak gösterilerek etraflıca anlatılmıştır.

Ders kitabında Selçukluların batıya yönelmesi iki nedene bağlanmaktadır. "Birincisi Abbasi Halifeliğini Bveyhilerden, Fatimilerden korumak ve İslam dünyasını içinde bulunduğu durumdan kurtarmak. ikincisi ise Bizans'a karşı yürütülen mücadeleleri güçlendirmektir" (Ekayev, 2016: 51). Yer alan bu cümlelerden de anlaşılacağı üzere Selçuklular Bizans'a karşı İslam dünyasının koruyucusu ve İslam dünyasını bulunduğu durumdan kurtarıcısı olarak gösterilmiştir. Akabinde Abbasî Halifesinin Tuğrul Bey'e "doğunun ve batının sultanı" ya da "yedi iklimin sultanı" unvanını verdiği belirtilmiştir.

Ders kitabı Sultan Alp Arslan Dönemi üzerinde ehemmiyetle durmuştur. Kars, Ani başta olmak üzere fetihler sıralanmış ve Sultan Alp Arslan'ın, Tuğrul Bey'in siyasetini devam ettirdiği belirtilmiştir. Kitapta, Alp Arslan'ın Fatımilerden Sünnî İslam'a geçmeleri yolunda isteği olduğu, bu nedenle de Mısır seferine çıktığı ancak Bizans ordularının geldiğini öğrenince vazgeçtiği belirtilmiştir. Malazgirt Savaşı, İbn-i Esir'den alıntılar yapılarak anlatılmıştır. Kitapta, savaşın nedenleri üzerinde durulmamış fakat elçilerin faaliyetleri üzerinde epeyce durulmuştur. Malazgirt Savaşı başlamadan evvel Alp Arslan'ın gerçekleştirdiği tarihi konuşma kendi anlatımıyla şöyle aktarılmıştır: "Alp Arslan: Gitmek isteyen gitsin. Çünkü emir veren veya yasaklayan bir hükümdar yoktur. Allah için sabırla savaşacağım. Sağ kalırsam bu Allah'ın keremidir. Eğer ölürsem oğlum Melikşah hükümdar olsun" (Ekayev, 2016: 57). Malazgirt Savaşı "26 Ağustos 1071'de meydana gelen savaşta Alp Arslan bütünleşik Bizans ordusunu yendi." denilerek anlatılmıştır

Malazgirt Savaşı'nın sonuçları üzerine bakıldığında, Türkiye'den bir tarihçi olan Faruk Sümer'in bir düşüncesine yer verildiği görülmektedir. Sümer'e göre Malazgirt Savaşı, Anadolu'nun Türkmenler tarafından fethedilmesini sağlamıştır. Anadolu bu savaştan sonra Oğuz Türkmenlerinin yurdu olmuştur. Ders kitabında Anadolu'nun Türk yurdu olmasının önemsendiği belirtilen ifadelerden açıkça anlaşılmaktadır. Kitapta, Sultan Alp Arslan "insanın doğasında var olan bütün iyi meziyetlere ek olarak bilge ve ihtiyatlı birisi" olarak tasvir edilmiştir. Sultan Alp Arslan'ın Malazgirt Savaşı'ndan sonraki faaliyetleri üzerine bilgi verilmeden Sultan Melikşah Dönemi'ne geçilmiştir. Sultan Melikşah Dönemi konuları arasında Kavurt'un İsyanı ve Süleyman Şah'ın Anadolu'daki faaliyetleri üzerine bilgi verilmiştir. Ders kitabında, bu dönem üzerine şöyle bir tespitte bulunulmuştur: "Selçuklu Devleti'nde devletin ordudan sivile geçmesi gerekiyordu. Tuğrul Bey'in son yıllarında başlayan bu durum Melikşah devrinde sağlam bir şekilde tesis etmiştir" (Ekayev, 2016: 62).

Sultan Melikşah Dönemi üzerine genel olarak devletin geliştiği, ticaretin ve İpek Yolu'nun canlandığı; bunu da Alp Arslan ve Melikşah adına basılan paralarda görmenin mümkün olduğu belirtilmiştir. Bu dönemi âlimlerin "adalet ve büyüme dönemi" olarak gördükleri aktarılmıştır. Melikşah Dönemi'nden sonraki gelişmeler konusunda Melikşah'ın oğulları (Sencer, Muhammed, Mahmud ve Berkyaruk) ile kardeşi Tutuş dahil bazı emirlerin taht mücadelelerinin içerisinde olduğu belirtilmiş ve Sultan Sencer'e odaklanılarak bu hükümdar ön plana çıkarılmıştır. Bunun nedeni Sultan Sencer'in günümüzde Türkmenistan'da yer alan Merv şehrini kendisine başkent yapması ve bu bölgede yoğun imar faaliyetleri yürütmesidir. Bu dönem konusunda Sultan Sencer'in meliklik yıllarından itibaren anlatılmaya başlandığı görülmektedir. Onun 1118'de tahta çıktığı, başkenti Merv şehrine taşıdığı ve bu dönemde ticaretin, ekonominin, mimari ve inşaa faaliyetlerinin gelişmiş olduğu açıklanmıştır. Ayrıca Katvan Savaşı ve Oğuz İsyanı konularının etraflica aktarıldığı görülmektedir.

Ders kitabınının 75. sayfasında yer alan Sultan Sencer'in Merv şehrindeki türbesinin görselinde Türk-İslam devletlerindeki mimari yapıların özellikleri bir arada görmek mümkündür. Ayrıca Selçuklu Dönemi mimari yapılarının gelişmişliğini öğrencilere göstermesi bakımından önemlidir.

Selçuklu Devleti'nin yıkılışı üzerine ders kitabı incelendiğinde yıkılma nedenleri ayrı ayrı incelenerek sıralanmış ve bunlara Katvan Savaşı ile Oğuz İsyanı'nın da eklenmesiyle devletin yıkıldığı belirtilerek Selçuklu siyasi tarih konuları sonlandırılmıştır. 35 sayfa süren siyasi tarih konularının görseller açısından yetersiz ve geçmişe ait minyatür, fresk vs. yer almadan aktarıldığı görülmektedir. Görsel olarak kitapta günümüzde Türkmenistan'da yer alan Selçuklu sultanlarının büstlerinin fotoğrafları ve Sultan Sencer Türbesi yer almıştır. Ölçme ve

değerlendirme açısından sadece konu sonu ve ünite sonu sorularına yer verilmiştir. Bu sorular Selçuklu tarihi konularını gayet kapsayıcıdır. Kültür ve medeniyet konuları tüm konuların yer aldığı ayrı bir ünitede aktarılmış ve okuma parçalarına yer verilmemiştir.

Irak Ortaokul Ders Kitaplarında Selçuklular

Irak, Büyük Selçuklu Devleti'nin egemenlik sahasında yer almış bir devlet olmakla beraber Büyük Selçuklu bakiyelerinden olan Zengiler ve Beyteginliler atabeylikleri ile Irak Selçuklu Devleti'ne de ev sahipliği yapmış bir coğrafyada yer almaktadır. Irak eğitim sistemi incelendiğinde ilkokulun 1-6. sınıfları, ortaokulun 7-9. sınıfları ve lisenin 10-12. sınıfları kapsadığı görülmektedir ("Irak Babil Üniversitesi", 2021). Irak Cumhuriyeti ortaokul ders kitapları incelendiğinde ortaokul 8. sınıflarda okutulan "Arap İslam Tarihi" adlı ders kitabında Selçuklular yer almaktadır. Ders kitabının kapsamını İslam'ın ortaya çıkışından itibaren Endülüs İslam Devleti tarihi konuları oluşturmaktadır. Ders kitabında Selçuklular diğer ders kitapları gibi ayrı başlık altında değil "Abbasiler Dönemi" içerisinde bir paragraf kadar aktarılmıştır. Yaklaşık Irak tarihinin iki asırlık dönemini teşkil eden Büyük Selçuklu ve bakiyesi devletler üzerine bir paragraflık yer ayrılması öğrenciler açısından son derece yetersizdir. Ayrıca paragraftaki her cümlenin farklı bir konuyu ihtiva etmesi bağdaşıklığın kurulamamasına neden olmuştur.

Ders kitabında Selçuklu tarihi konuları "El hkmeti el Selçuk-i fi el Irak (H.447-590)" (Irak'ta Selçuklu Hakimiyeti M.1055-1193) başlığı altında aktarılmıştır. Selçuklulardan nceki konuda Büveyhiler kısaca anlatılmıştır. Selçukluların menēei, devletleşme süreci, kurulduğu ve geliştiği coğrafya üzerine herhangi bir bilgi kitapta yer almamaktadır. Selçuklular konusuna ilk olarak Selçukluların "istilacı bir g" imajı verilerek 1055 yılında Irak'ta hkimiyetlerinin başladığı belirtilmiştir. Akabinde Selçukluların, Bveyhilerin siyasi ve iktisadi politikalarını Irak'ta devam ettirdiği açıklanmıştır. Kitapta Bveyhilerin son bulması ve Abbasiler- Selçuklu ilişkileri yer almamıştır.

Malazgirt Savaşı hususunda Bizans İmparatorluğu'nun İslam dünyasına saldırdığı ve Selçukluların 1071 yılında Malazgirt Ovası'nda onları yendikleri belirtilmiştir. Malazgirt Savaşı'nın nedeni, önemi ve sonuçları üzerine kitapta durulmamış ve akabinde Suriye ve Doğu Akdeniz kıyılarında Haçlıların görüldüğü bilgisine yer verilmiştir. Kitapta Selçukluların Haçlılar ile mücadelesine, Haçlıların amaçlarının ne olduğu bilgisine yer verilmemiştir. Bir sonraki konu olan Eyybiler konusunda "Arap-İslam direnişi sayesinde Haçlıların bölgeden atıldığı" belirtilerek Haçlılar ile mücadele eden Zengiler, Danişmentliler, Anadolu Selçukluları ve Memlkler gibi Türk devletlerinin mücadelesine yer verilmemiştir. Bu durumu, millî kimliğin ön plana çıkarılmaya çalışılması olarak görmek mümkündür.

Selçukluların Irak'taki hkimiyetlerinin son bulması konusunda kısaca şu husus belirtilmiştir: "Irak'ta Selçuklu egemenliğinin sona ermesine gelince Halife el Nsır-Lidînillâh'ın elindeydi. Yıl H.590." (M.1193) (İsra, 2017: 80). İfadelerden de anlaşılacağı üzere, Irak'taki Selçuklu hakimiyetinin artık Halifenin elinde olduğu bilgisi verilerek Selçuklu tarihi sonlandırılmaktadır. Ders kitabı Selçuklular açısından incelendiğinde Malazgirt Savaşı dışında olumlu bir izlenimin yer almadığını ve önemli gelişmelerin neredeyse tamamına yakınının değinilmediğini söylemek mümkündür. Ders kitabında tek bir Selçuklu sultanının adı yer almamıştır. Dolayısıyla ğrencilerin Selçuklular konusunda yeterince bilgi sahibi olmaları çok zordur. Kitapta Selçuklu tarihi üzerine görsel ya da okuma parçasına yer verilmemiştir. lme ve değerlendirme olarak sadece ünite sonu değerlendirmede bir eşleştirme sorusunda Selçukluların geçtiği görülmektedir. Kültür ve medeniyet konularında genel olarak İslam medeniyeti hakkında bilgi verilmiştir.

Türkiye Ortaokul Ders Kitaplarında Selçuklular

Türkiye, Büyük Selçuklu Devleti'nin bakiyesi devletlerinden birisi olan Türkiye Selçuklu Devleti'nin devamı niteliğinde bir ülkedir. Bu olgu, Selçukluların uzantısı ve aynı hanedanın kurduğu Türkiye Selçuklu Devleti'nin tesis etmiş olduğu Anadolu'da kesintisiz olarak günümüze değin Türk halkının varlık göstermesinden anlaşılmaktadır. Türk eğitim sistemi incelendiğinde ilkokulun 1-4. sınıfları, ortaokulun 5-8. sınıfları ve lisenin 9-12. sınıfları kapsadığı görülmektedir. Ortaokul ders kitapları incelendiğinde 6. sınıflara okutulan "Sosyal Bilgiler 6" ders kitabında Selçuklu tarihi konularının yer aldığı görülmektedir. Ders kitabında Selçuklu tarihi konuları "Büyük Selçuklu Devleti (1040-1157)" başlığı altında aktarılmıştır.

Selçukluların kuruluş süreci, bölgede yer alan devletler ile mücadelesi, münasebetleri ve menşei üzerine kitapta herhangi bir bilgi yer almamıştır. Dolayısıyla bu konuların öğrenciler tarafından öğrenilmesi güçleşmektedir. Ayrıca bu durum tarihi konularda bütünlüğün sağlanmadığını göstermektedir. Büyük Selçuklu tarihine, Dandanakan Savaşı'nı Selçukluların kazandığı bilgisi verilerek başlanılmıştır. Ancak savaşın niçin yapıldığı sorusunu yanıtlayacak bir bilgi yer almamıştır. Dolayısıyla bilimsel tarihte olması gereken neden-sonuç ilişkisi kurulmamıştır. Kitapta devletin kurucuları "Tuğrul ve Çağrı Bey" olarak gösterilmiştir. Tuğrul Bey Dönemi gelişmelerine bakıldığında kronolojik akış bozularak şöyle bir bilgiye yer verilmiştir: "Anadolu'ya akınlar düzenleyen Çağrı Bey, kardeşi Tuğrul Bey'i Anadolu'ya yerleşmeye ikna etti" (Yıldırım, Kaplan, Kuru ve Yılmaz, 2020: 80). Selçuklu tarihiyle ilgili kaynaklarda Çağrı Bey'in Anadolu'ya 1016-1021 yılları arasında akınlar yaptığı bilgisi yer almaktadır (Köymen, 2016, 106; Turan 2016, s. 34; Sevim ve Merçil, 2020: s. 24) Dolayısıyla Dandanakan Savaşı sonrasını ilgilendiren bir gelişme değildir. Ayrıca Dandanakan öncesinde yaşanan bu gelişmenin, savaş sonrasına ne şekilde yansıdığı bağlantılı ve açıklayıcı olarak yer alması konuyu daha anlaşılır kılacağı görülmektedir.

Tuğrul Bey'in, Abbasî Halifeliğini, Bizans ve Fatimîlerin baskısından kurtardığı, bundan dolayı da Halife tarafından Tuğrul Bey'e "doğunun ve batının koruyucusu" unvanının verildiği kitapta yer almıştır. Kaynaklarda bu unvanın "koruyucusu" değil "doğunun ve batının sultanı" anlamına gelen "melik'ül maşrik ve ve'l mağrip" unvanının verildiği geçmektedir (Turan, 2009: 135; Kafesoğlu, 1972: 39; Turan, 2016: 86). Bir yerin hükümdarı anlamına gelen melik kelimesi, aynı zamanda o mülkün koruyucu anlamı da barındırdığı için bu açıkça belirtilmemiştir. Abbasîler ile münasebetler konusundan önce yer alması gereken Pasinler Savaşı konusunun kronolojik akıştan kopuk olarak Abbasîler ile ilişkilerden sonra anlatıldığı görülmektedir. Pasinler Savaşı, Tuğrul Bey'in anlatımıyla aktarılmış olup bu savaşın kazanıldığı ve "Anadolu'nun kapısının aralandığı" tespiti yapılmıştır.

Kitapta Sultan Alp Arslan'ın, Fatimîlere yönelik seferinin nedeni olarak "Abbasîlerin, Fatimîler tarafından tehdit edilmesi" gösterilmiştir. Ancak bu seferin nedeni yalnızca Fatimîlerin, Abbasîleri tehditten kaynaklı değildir. Dönem düşünüldüğünde Selçuklu mülklerinin Fatimî ve Bâtını tehdidi altındadır. Dolayısıyla bu seferin nedeni sadece Abbasîlere yorulmamalıdır. Malazgirt Savaşı konusunda ders kitabı incelendiğinde komisyon tarafından hazırlanan bir görsel üzerinde Alp Arslan'ın kendi anlatımıyla bu savaş aktarılmıştır. Ders kitabında yer alan bu görselde Sultan Alp Arslan öncü bir kumandan ve sayıca kendinden fazla orduları yenen kahraman olarak tasvir edilmiştir. Görselde yer alan metinde bizzat bu savaş Sultan Alp Arslan tarafından anlatılmış ve savaşın sonuçları maddeler halinde sıralanmıştır. Sultan Alp Arslan'ın kendi anlatımına ve savaşın sonuçlarına ek olarak görselinde verilmesi bu konuyu daha anlaşılır yapmıştır.

Ders kitabında “okuyalım öğrenelim” bölümü oluşturulmuş ve Bizans İmparatoru Romen Diyojen’in esir olduktan sonraki Sultan Alp Arslan’ın huzurunda yaşanılan konuşmalar, Sultan Alp Arslan ve Romen Diyojen’in anlatımıyla aktarılmıştır. Bu yönüyle ders kitabında, konunun anlaşılması ve hükümdarların düşünce dünyasına girilmesi bakımından yerinde bir aktarım gerçekleştirildiğini söylemek mümkündür. Melikşah Dönemi konusunda ders kitabı incelendiğinde son derece az bir bilgi verilerek anlatıldığı görülmektedir. Devletin en ihtişamlı döneminin az bilgi ile aktarılması öğrenciler açısından yetersizdir. Bu konuda Anadolu’da İzmit’e kadar olan yerlerin alındığı belirtilmiş ve ulaşılan sınırlar şöyle aktarılmıştır: “Melikşah Dönemi, devletin sınırlarının doğuda Orta Asya’dan batıda Marmara ve Ege Denizi’ne, kuzeyde Aral Gölü’nden güneyde Umman Denizi’ne kadar genişlediği en parlak ve en güçlü dönem olmuştur” (Yıldırım vd., 2019: 83). Kitapta, Btniler başta olmak üzere devletin Anadolu dışındaki fetihleri yer almamıştır.

Selçuklu Devleti’nin zayıflaması ve yıkılması üzerine ders kitabında sadece şu ifadeler yer almaktadır: “Sultan Melikşah’tan sonra gelişen bazı olaylar Selçuklu Devleti’ni zayıflattı. Sultan Sencer Dönemi’nde Karahıtaylarla yapılan Katvan Savaşı’nda yenilen Selçuklular yıkılma sürecine girdi. Sultan Sencer’in 1157’de ölümü ile Büyük Selçuklu Devleti yıkılarak tarih sahnesinden çekilmiştir” (Yıldırım vd., 2019: 83). Sultan Melikşah’ın vefatından (1092) Sultan Sencer’in vefatına (1157) değin yaklaşık 65 yıllık bir zaman diliminin bu şekilde anlatılması ve Berkyaruk, Muhammed Tapar başta olmak üzere Oğuz İşyanı gibi temel konuların yer almayışı öğrencilerin bu konuları tam olarak ğrenememelerine neden olduğu söylenilebilir. Bu durum sadece Türkiye ortaokul ders kitabında değil Trkmnistan haricindeki diğer devletlerin ders kitaplarında da görülmektedir. Dolayısıyla bu dönemlerinde Selçuklu tarihinin önemli bir parçasını oluşturduğu düşünüldüğünde bunun bir eksiklik olarak karşımıza çıktığını söylemek mümkündür. Ayrıca bu durum ders kitaplarında tarihi konuların orantısız olarak aktarıldığını da göstermektedir.

Ders kitabının 83. sayfasında yer alan Nizamülmülk ve Nizamiye Medreseleri zerine olan okuma parçası, temsili görsel ile desteklenmiş ve bu da akılda kalıcılığı arttırmıştır. Ayrıca Nizamiye Medreseleri zerine içerdiği bilgiler ile de bu eğitim kurumunu öğrencilerin tanınmasına fayda sağlamıştır.

İncelemesi gerçekleştirilen ders kitabındaki Selçuklular zerine olan bilgiler öğrencilerin bilişsel düzeyi düşünüldüğünde (ortaokul 6. sınıf) yeterlidir. Fakat kapsayıcı ifadeler ile geliştirilmelidir. Kitapta, metinler arası geçişte kopukluklar göze çarpmaktadır. Bunun sebebi, neden-sonuç ilişkisi içerisinde konuların aktarılmamasıdır. Ders kitabında görsel olarak Selçuklu sınırlarını gösteren bir haritaya, bazı sultanların temsili resimlerine, çift başlı kartal figürü olan duvar resmine ve savaş sırasından temsili sahnelere yer verilmiştir. Okuma parçası olarak diğer kitaplara oranla daha fazla okuma parçası verilmiştir. lme ve değerlendirmede hazırlık, konu sonu ve ünite sonu soruları yer almaktadır. Bu sorular doğru-yanlış, boşluk doldurma, çoktan seçmeli ve eşleştirme soru tiplerinde öğrencilere sorulmuş ve oldukça kapsayıcıdır.

Çalışmada incelenen ders kitaplarında “Büyük Selçuklu Sultanları”, “Büyük Selçuklu Tarihi nemli Gelişmeleri” ve “Büyük Selçuklu Devleti zerine; Medeniyet Konuları, lme Değerlendirme, Görseller ve Okuma Parçalarının” yer alma durumlarıyla ilgili bilgiler Tablo 1, Tablo 2 ve Tablo 3’te yer almaktadır.

Tablo 1

Ders Kitaplarında Büyük Selçuklu Devleti Sultanları

	Azerbaycan	İran	Irak	Türkmenistan	Türkiye
Selçuk Bey	✓	-	-	✓	-
Arslan Yabgu	-	-	-	✓	-
Çağrı Bey	✓	-	-	✓	✓
Tuğrul Bey	✓	✓	-	✓	✓
Alp Arslan	✓	✓	-	✓	✓
Melikşah	✓	✓	-	✓	✓
Berkyaruk	-	-	-	✓	-
Muhammed Tapar	-	-	-	✓	-
Sencer	✓	✓	-	✓	✓

Türkmenistan, Türkiye, İran ve Azerbaycan ders kitaplarında Selçuklu hükümdârlarının büyük bir kısmına yer verilmiştir. Irak ders kitabında ise Selçuklu hükümdârlarına yer verilmemesi hem bir eksiklik hem de öğrencilerin tarihi olarak önemli şahsiyetleri tanımamalarına yol açmıştır.

Tablo 2

Büyük Selçuklu Tarihi Önemli Gelişmeleri

	Azerbaycan	İran	Irak	Türkmenistan	Türkiye
Dandanakan Savaşı	✓	✓	-	✓	✓
Pasinler Savaşı	-	-	-	✓	✓
Büveyhilerin Yıkılması	-	-	-	✓	✓
Malazgirt Savaşı	✓	✓	✓	✓	✓
Bâtıniler	-	✓	-	✓	-
Katvan Savaşı	-	-	-	✓	✓
Oğuz İsyanı	-	✓	-	✓	-

Azerbaycan ve Irak ders kitapları, Büyük Selçuklu Dönemi yaşanan önemli gelişmelerin büyük bir kısmını aktarmamasından dolayı Türkiye, İran ve Türkmenistan ders kitaplarına oranla oldukça sınırlı kalmıştır.

Tablo 3

Ders Kitaplarında Büyük Selçuklu Devleti zerine; Medeniyet Konuları, lme-Değerlendirme, Görseller ve Okuma Parçaları

	Azerbaycan	İnan	Irak	Türkmenistan	Türkiye
Görseller	✓	✓	-	✓	✓
Hazırlık Soruları	✓	-	-	-	✓
Okuma Parçaları	-	✓	-	-	✓
Değerlendirme Soruları	✓	✓	✓	✓	✓
Medeniyet Konuları	✓	✓	-	✓	✓

Selçuklu medeniyeti zerine Türkiye ve Türkmenistan ders kitapları önemli gelişmelere yer verirken Irak, Azerbaycan ve İnan ders kitaplarında bu konu üzerinde yeterince durulmamıştır. Dolayısıyla Selçuklu medeniyeti konusunda öğrencilerin daha az bilgi edinmiş olması muhtemeldir. Hazırlık soruları dahil değerlendirme sorularında ve görsellerde ise Türkiye ders kitabı diğer ders kitaplarına oranla daha gelişmiştir. Bu gelişmişlik hem çeşitlilik yönünden hem de görsellerin ve soruların kalitesinde kendisini göstermektedir.

Sonuç

İncelenen ders kitaplarında Selçuklu tarihi konularının Irak haricindeki diğer ülkelerin ders kitaplarında ayrıntılı bir şekilde ele alındığını söylemek mümkündür. Selçukluların kuruluş süreciyle ilgili Türkiye, Irak ve İnan ders kitaplarında herhangi bir bilgi yer almamıştır. Selçukluların kuruluşunda mühim yeri olan Dandanakan Savaşı'na Irak ders kitabında değinilmediği, Türkiye, İnan ve Azerbaycan ders kitaplarında son derece yzeyssel olarak yer verildiği ve Türkmenistan ders kitabında ise geniş lde anlatıldığı görülmektedir. Tuğrul Bey Dönemi gelişmelerinin Türkmenistan hariç diğer ders kitaplarında ana hatları ile aktarıldığı ve Irak ders kitabında bir cümle ile değinildiği görülmektedir. Sultan Alp Arslan ve Malazgirt Savaşı zerine ders kitapları incelendiğinde olumlu ifadeler yer almakta olup Irak ders kitabı hariç diğer kitapların ehemmiyetle üzerinde durduğu görülmektedir. Bu konuda ders kitaplarının ortak söylemi "Malazgirt Savaşı'nın Müslüman dünyası için önemli bir gelişme ve başarı" olmasıdır. Melikşah Dönemi gelişmelerinin Irak ders kitabında yer almadığı, İnan ders kitabında bu dönemde Nizamülmülk'n ön plana çıkarıldığı diğer kitaplarda ise ana hatları ile değinildiği görülmektedir. Bu dönem zerine Irak haricindeki diğer ders kitaplarının ortak düşüncesi "Selçukluların en parlak dönemi" olmasıdır.

Büyük Selçuklu Devleti'nin Fetret Dönemi konusuna, Türkmenistan ders kitabında genişçe yer verilmiş, Irak ders kitabında değinilmemiş ve diğer ders kitaplarında ise sadece devletin taht kavgaları yaşadığı belirtilmiştir. Sultan Sencer Dönemi konusunun ise Irak ders kitabında yer almadığı, Türkmenistan ders kitabında etrafıca ele alındığı diğer kitaplarda ise son derece yzeyssel olarak yer aldığı görülmektedir. Katvan Savaşı ve Oğuz İşyanı konularında ders kitaplarına bakıldığında Irak ve Azerbaycan ders kitaplarında yer almadığı, İnan ders kitabında sadece Oğuz İşyanı'na değinildiği, Türkiye ders kitabında sadece Katvan Savaşı'na

değ inildiği ve Türkmenistan ders kitabında ise her iki gelişmenin de geniş ölçüde yer aldığı görülmektedir. Ders kitaplarında Büyük Selçuklu tarihi konularının anlatımındaki imgelerde ise şu sonuçlara varılmıştır.

İncelenen Azerbaycan ders kitabında “Selçuklu tarihi konularının anlatımında” olumlu anlamda Selçukluları benimseyiş ve sahiplenme görülmektedir. Bu benimseyiş Hristiyan dünyasına yönelik Malazgirt Savaşı gibi konularda kendisini daha da göstermektedir. Refik Turan tarafından öncesinde belirtilen çalışmada ise benzer sonuçlara ulaşılmıştır. Belirtilen çalışmanın kapsamının geniş olmasından dolayı bu durum daha net biçimde tespit edilmiş ve şöyle betimlenmiştir: Tarihi konularda Türk hükümdarlarının kahramanlıkları yansıtılmakla birlikte hükümdarların Türk ve İslam dünyasına yaptıkları hizmetleri de ön plana çıkacak şekilde aktarılmıştır (Turan, 2018: 89). Hükümdarların bu hizmetleri özellikle Büyük Selçuklu tarihi konularının anlatımında kendisini daha fazla göstermektedir.

Irak ders kitabında Arap menş eili devletlerden örneğin Abbasiler ve Emevilerin geniş ölçüde yer aldığı, Büveyhîler ve Selçuklular gibi tarihi konuların ise birer paragrafa sığdırıldığı ve önemli gelişmelere yer verilmediği görülmektedir. Dolayısıyla Haçlılar ile mücadelede geçen “Arap-İslam direniş i” ifadesinden anlaşılacağı üzere “dinî ve millî kimliğin” ön plana çıkarılarak anlatıldığı tespiti yapmak mümkündür. Dini ve millî imgeler yalnızca Irak tarih ders kitapları için geçerli değil bir diğer Arap devleti olan Suriye ders kitaplarında da bu olgu kendisini göstermektedir. Yenal Göksun tarafından Suriye tarih ders kitapları üzerine yapılan çalışmada doğrudan Selçuklulara yönelik bir sonuca ulaşılmamıştır ancak Göksun genel olarak şu sonuca ulaşmıştır: “Suriye tarih ders kitaplarına, Arap ülkelerini sosyal ve kültürel olarak bir bütün olarak tanımlayan seküler Arap milliyetçiliği egemen olmuştur” (Göksun, 2018: 501). Bu durumun nedenini, Suriye’nin bağımsızlığını (1946) kazanmasından itibaren ülkede daha da gelişen Arap milliyetçiliği ve Arap-İsrail Savaşları sırasında devlet tarafından desteklenen milliyetçi tutumun etkisi olarak görmek mümkündür.

İmgeler konusunda Türkiye ders kitabında “Abbasîleri tehdit eden Fatimîlerin üzerine sefere çıkıldığı”, “Abbasi Halifesinin Fatimîler ve Bizans’ın baskısından kurtarıldığı” ve “Tuğrul Bey’e doğunun ve batının koruyucusu” unvanının verildiği gibi ifadeler ile İslam’ın koruyucusu ve savunucusu imgesi ile Büyük Selçuklu tarihi konularının anlatıldığı görülmektedir. Ayrıca kısmen de olsa olumlu bir sahiplenme ile millî imgeler içeren ifadelerde Anadolu’nun Türkleşmesi konusunda yer almaktadır.

Türkmenistan ders kitabı incelendiğinde, Selçukluların gerek başlıklarda gerekse içerik olarak anlatımda millî bir tutum ile anlatıldığı görülmektedir. Bu durumu; devlet adları, sultanların veya meliklerin adları geçerken dahi görmek mümkündür. Örneğin Selçuklu sultanlarının adları geçerken; “Tuğrul Bey Türkmen”, “Selçuk Bey Türkmen” gibi adlarla anılmıştır. Gök-Tengri inancına sahip Oğuz Yabgu Devleti’nden “Büyük Oğuz Türkmen Devleti” ve Kıpçak Türklerinin kurduğu Memlûklerden “Memlûk Türkmen Devleti” olarak bahsedilmiştir. Bu durum, ders kitabının anlatımında millî imgelerin oldukça geniş yer bulunduğunu göstermektedir.

İran ders kitabında Malazgirt Savaşı’nın anlatımında olduğu gibi Selçuklular konusunda yer yer olumlu ifadelere rastlanılmıştır. Ancak “millî kimliği” ön plana çıkarmak için Nizamülmülk gibi vezirlerin ön plana çıkarılmaya çalışıldığı ve “dinî kimliği” ön plana çıkarmak için Bâtınîlerin üzerinde durulduğu görülmektedir. Mehmet Batan’ın İran tarih ders kitapları üzerine olan çalışmasında ise Büyük Selçuklu Devleti’nin genişleyip imparatorluğa dönüşmesinde İranlı vezirlerin büyük payı olduğunun ders kitaplarından çıkarımı yapılmıştır.

İnan tarih ders kitapları üzerine bir diğer çalışma olan Hly elik ve Muhammed Bilal elik'in öncesinde belirtilen çalışmasında, İnan'ın kendi kültürel kimliği içerisinde bu coğrafyada kurulan devletlerin eridiği sonucu ders kitaplarından çıkarılmıştır. Bu sonuçlar, İnan ders kitaplarında dışarıya karşı millî imgelerin, içeriye karşı ise dini kimliğin ön plana çıkarıldığını göstermektedir.

Büyük Selçuklu coğrafyasında günümüzde yer alan İsrail tarih ders kitapları zerine Selim Tezcan, Mehmet Sadık Gr ve Alper Sarıbaş tarafından yapılan çalışmada Büyük Selçuklu ve bakiyesi devletlerin Yakındağu'daki faaliyetleri ve Haçlılar ile mücadeleleri ortaya konulmaya çalışılmış ve bazı önemli sonuçlara ulaşılmıştır. Selçukluların Filistin bölgesini fethinden (1071) sonra Hristiyanlara yönelik tutumlarının Haçlı Seferlerinin başlamasına neden olduğu İbranice yazılan ders kitaplarından aktarılmıştır. Ancak Haçlı Seferlerinin sosyal, siyasal, ekonomik ve dini olmak üzere birçok nedeni bulunmaktadır. Dolayısıyla bu seferlerin nedenini sadece Selçuklulara indirgemek doğru değildir. Filistinliler için Arapça yazılan kitaplarda ise Selçuklulara ve bakiyesi devletlere yönelik olumsuz imgeye rastlanılmamıştır (Tezcan, Gr ve Sarıbaş, 2017: s. 126). Çalışmadaki bu sonuçlardan, Irak ve Suriye tarih ders kitaplarında olduğu gibi İbranice ders kitaplarında da Büyük Selçuklular ve bakiyesi devletler bir öteki olarak yer alırken Arapça yazılan ders kitaplarında böyle bir tutumun bulunmadığı söylenilebilir.

İncelenen ders kitaplarına öğretimsel düzen açısından bakıldığında ise Türkiye ve Azerbaycan ders kitaplarında konular ile bağlantılı ve daha çeşitli görsellere yer verildiği görülmektedir. Türkmenistan ve İnan ders kitaplarındaki görsellerin ise yetersiz ve metinler ile bağlantısının bulunmadığı tespit edilmiştir. Selçuklular zerine değerlendirme sorularında ise aynı Şekilde Azerbaycan ve Türkiye ders kitaplarında soruların kapsayıcılığı ve çeşitliliği fazladır. Ders kitaplarına genel olarak bakıldığında Malazgirt Savaşı gibi bazı temel konuların dışında gerek değinilen konularda gerekse değinilen konulardaki verilen bilgi ve imgelerde farklılıklar göze çarpmaktadır. Bu durumun temel nedeni, ders kitaplarının ortaokulların değişik sınıflarında okutulması, ülkelerin Selçuklulara bakış açısı ve ulusal tarih anlayışından kaynaklı olduğu söylenilebilir. Nitekim nemi ölçüsünde Büyük Selçuklu tarihi konularının aslına uygun olarak ders kitaplarında anlatımının geliştirilmesinin ve ideal olana ulaşılmasının mümkün olduğu görülmektedir.

Katkı Oranı Beyanı: Tüm yazarlar makalenin hazırlanmasına ve düzeltilmesine katkıda bulunmuşlardır.

ıkar atışması Beyanı: Makale yazarlarının herhangi bir kurum ile çıkar atışması yoktur.

Kaynakça

Balcı, A. (2018). *Sosyal bilgilerde araştırma yöntem teknik ve ilkeler*. (13.Baskı), Ankara: Pegem.

Berger, J. (2020). *Görme biçimleri*. (Y. Salman, ev.). İstanbul: Metis.

- Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Erkan Akgün, Ö., Karadeniz, Ş., ve Demirel, F. (2019). *Eğitimde bilimsel araştırma yöntemleri* (26. Baskı). Ankara: Pegem.
- Çelik, H., Çelik M.B. (2018). İran İslam Cumhuriyeti Lise Tarih Ders Kitaplarında Türk İmaji. Şimşek, A. (Edt.), *Dünyada Türk imaji*. (s. 249-266). Ankara: Pegem.
- Demircioğlu İ.H., Tokdemir, M.A. (2008). Değerlerin oluşturulma sürecinde tarih eğitimi: amaç işlev ve içerik. *Değerler Eğitimi Dergisi*. c. 6, 69-88.
- Ekayev, A. (2016). *Türkmenistan'ın Tarihi 8*. Aşkabat: Türkmenistan Devlet.
- Göksun, Y. (2018). Suriye Lise Tarih Ders Kitaplarında Türk İmaji. Şimşek, A. (Edt.), *Dünyada Türk imaji*. (491-504). Ankara: Pegem.
- Irak Babil Üniversitesi. Erişim (01.06.2021): <http://www.uobabylon.edu>
- İsra, T.T. (2017). *Arap İslam Tarihi*. Bağdat: Irak Cumhuriyeti Eğitim Bakanlığı Müfredat Genel Müdürlüğü.
- Javadian, M., Khair Andish, A., Alavi Kia, M.A., Abbasi, J., Fazeli, T., Farahman, F., ve Salimi, H. (2013). *İran ve dünya tarihi 1*. (14. Baskı), Tahran: İran Ders Kitabı.
- Kafesoğlu, İ. (1972). *Selçuklu tarihi*. (1.Baskı) İstanbul: Milli Eğitim.
- Kıral, B. (2020). Nitel bir veri analizi yöntemi olarak doküman analizi. *Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 15, s.170-189.
- Köymen, M.A. (2016). *Kuruluş devri* (6. baskı). Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Köymen, M.A. (2004). *Selçuklu devri Türk tarihi*. (4.Baskı). Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Mahmudlu, Y., Hüseyinova, L., Xubyarov, B., Ağayev, S., Behremova, S., ve Alişova, H. (2018). *Umumi tarix 7*. Bakü: Azerbaycan Cumhuriyeti Eğitim Bakanlığı.
- Mozakoğlu, M. (2020). Ders Kitaplarında Bilimsel İçerik. Demirel, Ö. ve Kiroğlu K. (Edt.), *Ders kitabı incelemesi*. (s. 116-137). Ankara: Pegem.
- Safran, M. ve Ata, B. (1996). Barışçı tarih öğretimi üzerine çalışmalar; Türkiye'de tarih ders kitaplarında Yunanlılara ilişkin kullanılan dil ve Yunanlılara ilişkin öğrenci görüşleri. Erişim (02.06.2021): <https://dspace.gazi.edu.tr/handle/20.500.12602/191228>
- Savaş, S. (2009). Türk dünyasında eğitim alanındaki gelişmeler ve yenilikler. *Journal of Azerbaijani Studies*. 269-283.
- Sevim A. ve Merçil, E. (2020). *Selçuklu devletleri tarihi siyaset teşkilat ve kültür*. (3. Baskı). Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Şimşek, A. (2018). *Dünyada Türk imaji*. Ankara: Pegem.
- Tezcan, S., Gür, M.S., ve Sarıbaş, A. (2017). İsrail tarih ders kitaplarının (1948-2014) gözünden Selçuklular: Filistin-Kudüs hâkimiyetleri ve Haçlı Seferleri ile cihat hareketinin başlangıcındaki rolleri. *Filistin Araştırmaları Dergisi*. (2) s.103-133.
- Turan, O. (2009). *Selçuklu tarihi ve Türk-İslam medeniyeti*. (10.Baskı). İstanbul: Ötüken.
- Turan, R. (2018). Azerbaycan Lise Tarih Ders Kitaplarında Türk İmaji. Şimşek, A. (Edt.), *Dünyada Türk imaji*. (s. 75-89). Ankara: Pegem.
- Turan, R. (Edt.), (2016). *Selçuklu tarihi el kitabı*. (3. Baskı). Ankara: Grafiker.

Türkmenistan Aşkabat Eğitim Müşavirliği. Erişim (03.03.2021): <https://docplayer.biz.tr>

Yıldırım, C., Kaplan, F., Kuru, H., ve Yılmaz, M. (2019). *Sosyal Bilgiler 6*. Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı.